MEMÒRIES DEL DISTRICTE
SANT ANDREU

La història de les ciutats s'escriu mitjançant les memòries dels seus ciutadans

Aigües de Barcelona

MEMÒRIES DEL DISTRICTE
SANT ANDREU

La història de les ciutats
s'escriu mitjançant les
memòries dels seus ciutadans

www.memoriesdeldistricte.com

Sumari

Pròleg 6

Sant Andreu sota la mirada de Joan Chamorro 8

Història del districte 11

Cronologia 24

Memòries del districte de Sant Andreu 26

Pròleg

La història "oficial" de la ciutat de Barcelona està ben documentada. Però hi ha tantes històries de Barcelona com veïns i veïnes té la ciutat. Tants caps tants barrets.

Amb la col·lecció de llibres *Memòries del districte* hem volgut fer zoom sobre els deu districtes de Barcelona per anar a trobar persones amb mirada pròpia. Ciutadans que, amb la seva empenta i vivències, han anat modulant la "seva" Barcelona des dels seus respectius barris.

Són testimonis en primera persona de barcelonins compromesos amb els anhels dels seus conciutadans. Alguns s'han arromangat per posar-se al capdavant d'associacions de veïns i de comerciants; d'entitats de caràcter cultural, social o esportiu; de moviments juvenils, reivindicatius, etc. D'altres regenten comerços emblemàtics, són veïns il·lustres o bé gent que fa barri de manera anònima. Cronistes tots, en definitiva, del seu districte.

La visió de conjunt que proporcionen aquests deu llibres articulen un nou tot, una nova mirada sobre la gran metròpoli. Barcelona és una ciutat viva, en constant evolució, i la seva història l'escriuen cada dia els seus ciutadans. Ho sabem bé des d'Aigües de Barcelona que, compromesos amb els barcelonins, fa 150 anys que cuidem l'aigua i, com ells, també fem ciutat.

Des de l'època de l'emperador romà August que Barcelona ha rebut aigua del riu Besòs, procedent de Montcada, mitjançant diferents estratègies. Les primeres referències històriques a Sant Andreu de Palomar són de finals del segle X, coincidents en el temps amb la construcció del Rec Comtal. Aquest és el punt zero de la història de Sant Andreu, el Rec Comtal, que ens parla del seu passat pagès des de temps immemorials.

Aigües de Barcelona ha col·laborat amb la Fundació Barcelona Cultura, des de l'any 2013, en el desenvolupament del projecte "De l'aqüeducte romà al Rec Comtal. 2000 anys de conducció d'aigua a Barcelona", que porta a terme el Servei d'Arqueologia de Barcelona dins del Pla Bàrcino. Aquest projecte preveu, entre altres objectius, reivindicar un dels trams més ben conservats de l'aqüeducte i el Rec, que es troba precisament al cor del districte de Sant Andreu: entre els carrers Coronel Monasterio, Fernando Pessoa, Palomar i Martin Luther King. Aquest és ara un espai no urbanitzat, però a l'entorn del qual s'ha creat una zona de serveis que ha ordenat aquesta part del barri.

Ignacio Escudero
Director General d'Aigües de Barcelona

“Com en tots els altres aspectes de la vida, s’ha de gaudir cada dia, amb exigència, però buscant la felicitat”

Joan Chamorro Músic

Sant Andreu, un barri per quedar-s’hi

Joan Chamorro va néixer a Càceres l’any 1962 i va arribar a Barcelona quan tenia dos anys. La seva història va ser com la de moltes famílies que van venir amb l’onada d’immigració de la dècada dels seixanta. Primer van viure al barri *xino* i, després, a la zona de barraques de Montjuïc, fins que es van instal·lar al Prat de Llobregat, on el Joan va viure fins als 28 anys, quan es va mudar a Barcelona. En l’actualitat, Chamorro és un dels músics professionals de jazz més prolífics i internacionals de Catalunya. Ha gravat més de 30 discos i és el fundador de la Sant Andreu Jazz Band, un projecte pedagògic i musical creat al barri de Sant Andreu que ha fet la volta al món. Aquest projecte i la seva feina com a professor a l’Escola Municipal de Música de Sant Andreu el van portar a acostar-se al barri on viu i al que tant estima. “Jo vinc d’una família molt humil i molt treballadora. El meu pare es dedicava a la construcció i la meva mare era mestressa de casa. Veníem de Càceres i, durant els primers anys a Barcelona, vam estar fent tombs per la ciutat fins que els meus pares van poder comprar un piset al Prat de Llobregat. Em vaig criar allà, però venia a estudiar música a Barcelona. Em vaig mudar a la ciutat quan tenia uns 28 anys i, durant aquests anys, he viscut a diferents barris: l’Eixample, les Corts, Gràcia i, finalment, ja vaig venir a viure a Sant Andreu, perquè treballava a l’Escola de Música de Sant Andreu i el barri em va enamorar. El que més m’agrada del barri de Sant Andreu és que és com un petit poble, amb les seves cases, els comerços de tota la vida, el mercat… No és un barri amb molt de soroll, però sí amb una gran activitat. Així que quan arriba la nit és tot pau. Una altra cosa que m’encisa de Sant Andreu és el seu ambient familiar. Ens acabem coneixent tots. Jo hi estic molt a gust i espero no haver de marxar mai d’aquí”, explica el Joan, que actualment viu en una casa del carrer Virgili que fa també de seu de la Sant Andreu Jazz Band.

La Sant Andreu Jazz Band

La Sant Andreu Jazz Band és una banda de música de jazz de la ciutat de Barcelona formada per joves i sota la direcció musical de Joan Chamorro. La banda va néixer el 2006 al si de l'Escola Municipal de Música de Sant Andreu i, actualment, és un projecte independent que, sobretot, reuneix músics joves del barri. "Vaig començar a treballar com a músic professional quan tenia 21 anys i, paral·lelament, estudiava per lliure al conservatori. Tocava a orquestres i diferents agrupacions musicals, però de seguida vaig descobrir la meva faceta com a docent; així que vaig entrar a formar part del professorat del Taller de Músics de Barcelona i, després, vaig començar a l'Escola de Música de Sant Andreu. Allà va ser on es va gestar la Sant Andreu Jazz Band, una *big band* de joves que, per a mi, és un projecte molt potent, no només en el pla musical, que ha aconseguit un ressò mundial, sinó, sobretot, en l'educatiu i en el pedagògic", afirma Chamorro. "Treballem des de tres vessants fonamentals. D'una banda, és molt important el treball individual i que els joves músics entenguin que dedicar-se a la música és com viure la vida, no importa la meta, sinó el recorregut. D'altra banda, hem aconseguit que la gent jove ens tingui com a mirall. D'aquesta manera, apropem la música i, en especial, el jazz als adolescents, així com els nostres valors. Per últim, tenim el projecte pedagògic. A través de la Sant Andreu Jazz Band intento fer una revisió de com s'ensenya música. Proposo un altre model pedagògic on, tornant al que deia abans, la música és camí i és felicitat. Perquè, com en tots els altres aspectes de la vida, s'ha de gaudir cada dia, amb exigència, però buscant la felicitat".

Festival Jazzing

La Sant Andreu Jazz Band és un projecte sense ànim de lucre que ha assolit un nivell musical i social molt intens. "D'aquest projecte, n'han sortit moltes gravacions i, fins i tot, el documental *A Film About Kids and Music*. És una experiència que, des de la seva creació, està donant molts bons fruits i d'on han sortit meravellosos músics, com l'Andrea Motis, per exemple, que també és veïna de Sant Andreu de tota la vida. Per a mi, aquest projecte forma part completament del districte de Sant Andreu. Jo visc aquí i em sento orgullós de poder donar a conèixer el districte a través de la meva feina. Per aquest motiu, l'any 2014 vam començar un nou projecte: el Festival Jazzing. És un festival de jazz que fem al barri, a espais emblemàtics com la Fabra i Coats, però sobretot al carrer i de manera gratuïta. Per a aquest projecte comptem amb el suport del districte de Sant Andreu i dels veïns i veïnes. Estic molt content de poder aportar i formar part de la història d'aquest barri tan especial".

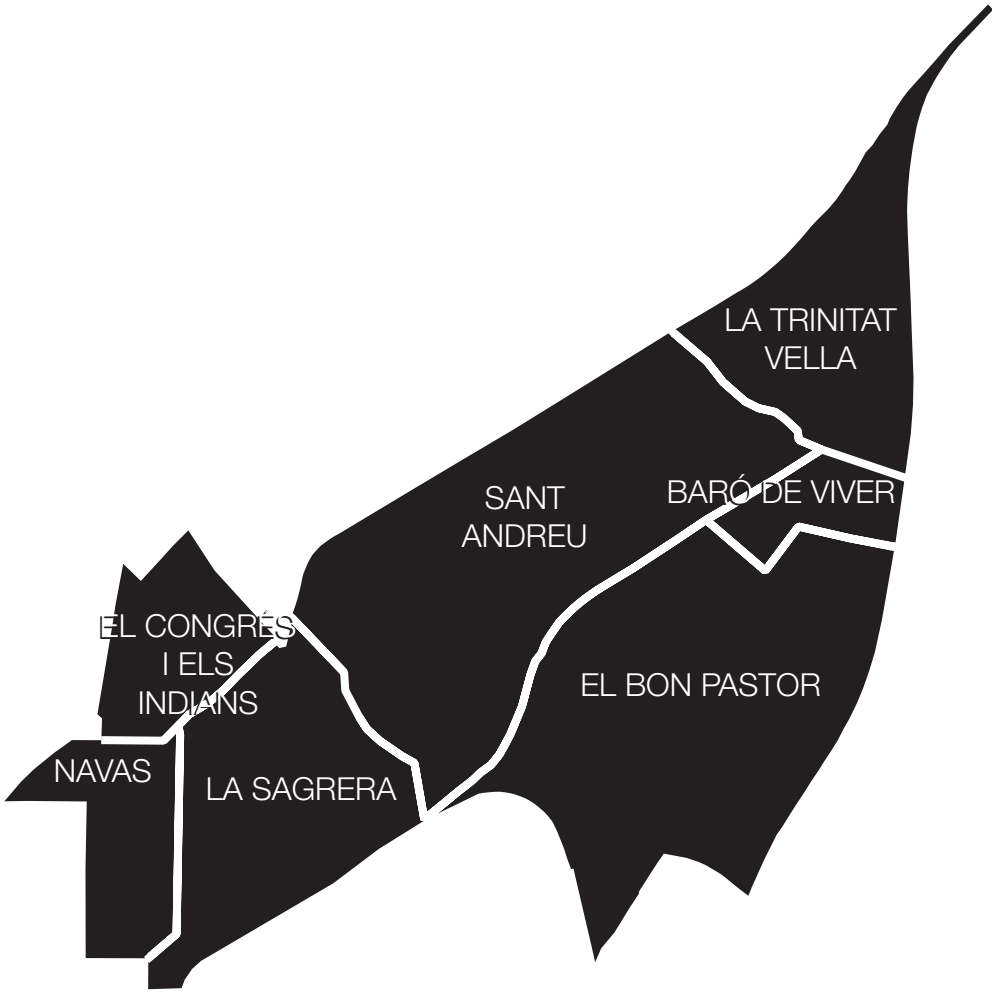

DISTRICTE

SANT ANDREU

El Rec Comtal prop de l'actual nus de la Trinitat. Anys 20.

Sant Andreu

HISTÒRIA DEL DISTRICTE

El districte de Sant Andreu, a diferència d'altres de Barcelona, té un cert aire d'illa, d'espai urbà amb límits difícilment franquejables. A llevant, la Ronda Litoral i el riu Besòs; a ponent, la Meridiana i, enmig, les vies del tren. Al nord, a la Trinitat Vella, col·lideixen les diferents barreres d'asfalt amb les fèrries i, de l'impacte, n'emergeix un nus dens i compacte, al centre del qual, com si es tractés d'un oasi, ha crescut un parc. Al parc hi ha dos elements destacables que ens parlen del passat de Sant Andreu: un és l'aigua que circula per un canal en forma de mitja lluna; i l'altre és el con-

reu, representat per uns horts urbans. Els horts del nus de la Trinitat ens remeten a un món que va ser agrícola i pagès fins a mitjans del segle XX.

No gaire lluny del nus de la Trinitat, a tocar dels quarters de Sant Andreu i prop de la carretera de Santa Coloma, al carrer Andana de l'Estació i en un solar ple de matolls, encara hi ha unes restes molt deteriorades i difícils de trobar del Molí de Sant Andreu, un fragment de pont que creuava el Rec Comtal, i, fins i tot, un tros de calçada romana. Des de l'època de l'emperador August que Barcelona ha rebut aigua del Besòs procedent de Montcada mitjançant diferents estratègies. Aquest és el punt zero de la història de Sant Andreu, el Rec Comtal, que ens parla del seu passat pagès des de temps immemorials. Anem al rovell de l'ou.

El Rec Comtal

Ens arribem a l'església de Sant Andreu de Palomar passant pel carrer Cinca. Per aquest carrer, als darreres de l'església, hi circulava l'aigua del Rec Comtal fins ben entrat el segle XX. Les primeres referències històriques a Sant Andreu de Palomar són de finals del segle X, coincidents en el temps amb la construcció del Rec Comtal. I les primeres referències de l'església, també. L'església de Sant Andreu de Palomar ha estat un edifici assenyalat com a atacable, cremable i enderrocable pel dit de la història. L'any 985 ja va ser destruïda per primer cop durant les ràtzies d'Almansor. L'any 1100 el bisbe Berenguer va beneir l'església i, quinze anys més tard, tornava a ser destruïda per un atac almoràvit. L'any 1881 és reconstruïda i, l'any següent, cau la cúpula i mata 7 persones. Un cop refeta el 1904, va ser cremada durant la Setmana Tràgica i tornada a reconstruir per ser de nou cremada a principis de la Guerra Civil i reconstruïda posteriorment. No van acabar aquí les desgràcies per a l'església de Sant Andreu. Amb les obres del metro de l'any 1967, es van ocasionar esquerdes al temple i a la cúpula. Les obres de restauració van durar fins al 1985. Tornarem a l'església quan parlem de la guerra dels Segadors. De moment encara estem a l'alta edat mitjana. A l'entorn de l'església va créixer una sagrera, un petit nucli poblacional protegit jurisdiccionalment pel temple, i un petit cementiri.

De fet, a principis del segle XI hi havia dues zones amb topònims diferenciats: un era Sant Andreu i l'altre, el Palomar. El de Sant Andreu ja l'hem descrit. El del Palomar corresponia a les terres al nord de Sant Andreu, fins a arribar al Besòs i a Vilapicina. Un petit parèntesi: en aquells temps es va estendre el costum de criar coloms als comtats catalans en petites edifi-

Masia Verdaguer. Dècada dels anys 60.

cacions fetes de pedra i morter, fora dels nuclis poblacionals, en zones de conreu. Doncs bé, com a béns transferibles, els notaris que enregistraven aquests colomars escrivien en llatí *columbarium* o *palumbarium*. I de *palumbarium*, Palomar. Moment important: l'any 1034, els topònims de Sant Andreu i de Palomar apareixen junts per primer cop en un text escrit per *Geribertus sacerdos*. El senyor Geribert va començar a comprar propietats en aquesta zona, de tal manera que ell i els seus hereus van ser els màxims propietaris d'aquest nou poble i dels seus colomars. El tema dels colomars no va durar gaire perquè sembla que després de les ràtzies dels almoràvits van ser a poc a poc abandonats.

És durant el segle XI quan els molins comencen a estendre's per la zona de Sant Andreu de Palomar, bàsicament molins fariners per moldre el blat dels conreus del Pla de Barcelona. En els segles següents, es va enfortir la relació dels habitants de Sant Andreu amb Barcelona i a l'inrevés. Alguns membres destacats de la noblesa van adquirir terres a Sant Andreu, com els Santcliment, que, a més, van arribar a ser els senyors de la torre de Bell-lloc. Aquesta torre ja no existeix, però tot sembla indicar que es trobava ubicada a sota del que ara és una altra torre, en aquest cas una de l'elèctrica Endesa, a tocar del nus de la Trinitat. La població andreuenca era notable en comparació a la d'altres nuclis del Pla i, al segle XIV, s'acostava als 600 habitants, malgrat els estralls que havia causat la pesta. Anem a veure un mas.

Al carrer del Clot, cantonada carrer Espronceda, al límit sud del terme de l'actual districte, hi ha un mas que continua dret en uns terrenys que eren propietat de Fomento de Obras y Construcciones S.A. (FOCSA), integrada el 1992 a l'actual Grupo Fomento de Construcciones y Contratas S.A. (FCC). És la Torre del Fang, ara un seguit de cossos adossats, majoritàriament del segle XVIII, però que conserva molts elements gòtics, sobretot pel que fa a les finestres, algunes molt ben guarnides. D'aquesta casa, en tenim referència des del segle XV. I una curiositat: des d'aquesta torre es va bombardejar Barcelona a la guerra de Successió. L'expansió de les masies és un procés que agafa força durant el segle XVI. És en aquest context que els segadors recorrien el territori de nord a sud oferint els seus serveis. L'any 1640 un grup important de segadors, junt amb pagesos de Sant Andreu, van iniciar una gran revolta. Tornem a l'església de Sant Andreu.

A tocar de l'església, al nou passeig de Torras i Bages, després d'un enderrocament de dues cases, l'any 2015 hi va aparèixer un edifici: la capella dels Segadors, d'origen medieval. Doncs bé, el 8 de juny de 1640 els segadors i els pagesos van prendre com a bandera la imatge del Sant Crist de la parròquia de Sant Andreu i es van dirigir cap a Barcelona per protestar contra el virrei pels abusos dels soldats de la monarquia que s'hostatjaven a Catalunya. Aquesta revolta social i nacional comportaria una llarga guerra. Deixem la capella dels Segadors i anem a l'altre costat de l'església.

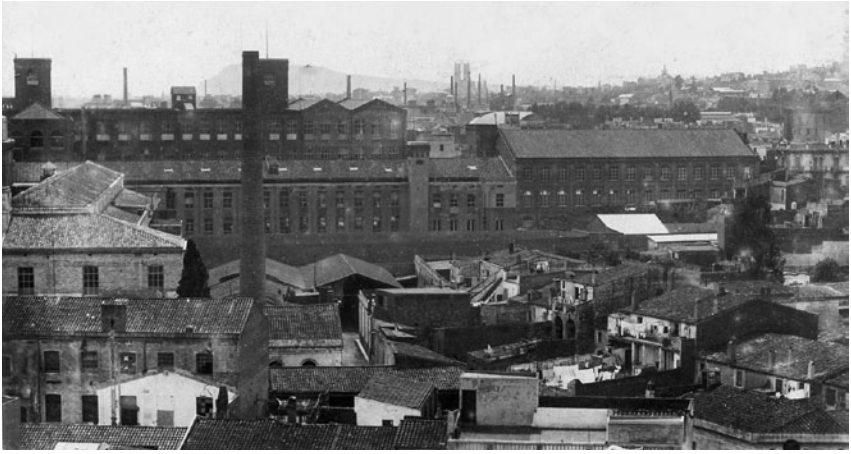

Fàbrica de Fabra i Coats. Dècada dels anys 50.

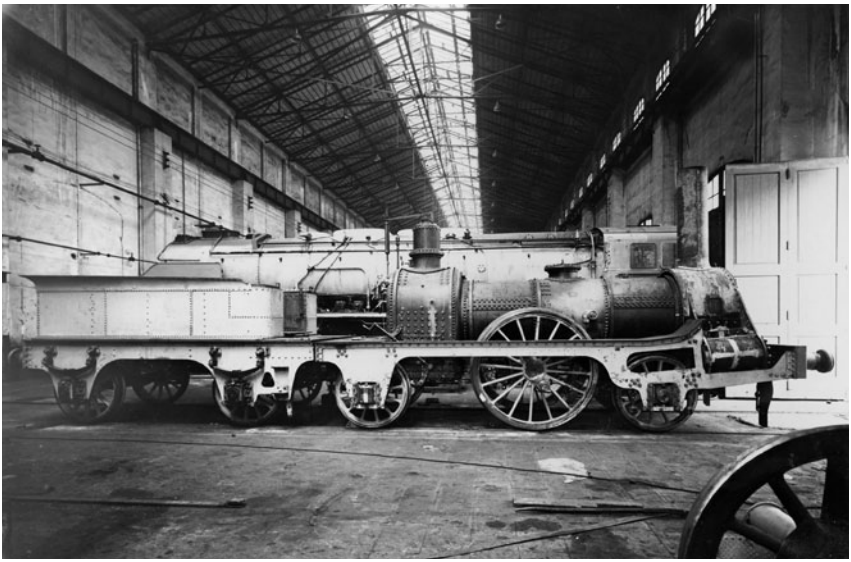

La Maquinista Terrestre i Marítima. Anys 20.

Al número 4 del carrer del Pont, hi ha una casa, una de les més antigues del districte. A la façana, hi veureu una inscripció en unes rajoles on diu: "Casa de oficial". Aquesta inscripció ens parla de l'obligació dels ciutadans durant els segles XVIII i XIX d'oferir sostre i llit als militars que es trobaven de pas, i Sant Andreu era una zona de pas freqüent de militars que es dirigien a Barcelona. La casa del carrer del Pont estava destinada als oficials, i podem afirmar que les relacions entre propietaris i hostes no eren gaire fluïdes.

Ja hem esmentat el paper que va tenir Sant Andreu durant la guerra de Successió: aquí es quedaven les tropes borbòniques; hi havia diversos quarters i, al terme, s'hi ubicaven alguns dels emplaçaments d'artilleria que van bombardejar la ciutat de Barcelona. El final de la guerra i els decrets de Nova Planta van suposar la divisió del Pla de Barcelona i la independència de Sant Andreu de Palomar, que passava a ser un nou municipi. D'aquest temps és el seu primer segell, amb la creu de Sant Andreu, un colom i una mà oberta.

Arthur Young, el viatger anglès que va visitar Catalunya l'estiu del 1787, va descriure al seu llibre *Tour in Catalonia* com era Sant Andreu de Palomar, un món dirigit per pagesos treballadors i competents: "Quedo meravellat d'aquests camps, els conreus són a tocar i molt ben portats, encara no s'ha fet una collita que ja en comença una de nova". Del baró de Maldà, en tenim també una descripció de Sant Andreu, que trobem al seu *Calaix de sastre*: "Sant Andreu consisteix només en un carrer prou ample i llarg que serveix com a carretera principal". Aquest poble agrícola de principis del segle XIX que ens descriu el baró estava a punt de canviar.

Anem al parc de Can Fabra, no gaire lluny de la plaça d'Orfila, accedint per un carrer molt estret, el carrer de la Fàbrica. Enmig del parc s'aixeca un edifici imponent, una antiga fàbrica, ara equipament cultural de primer ordre. Aquest parc ocupa una part dels terrenys d'una antiga filatura, Fabra i Coats. I l'edifici del qual hem parlat n'era el cos central, aixecat a finals del segle XIX.

L'any 1839, Ferran Puig va crear el Vapor del Fil, una fàbrica de filatures. Vet aquí que, a imitació de la reialesa, el senyor Puig va casar la filla amb

Fàbrica de la Hispano-Suiza. Anys 30.

Cases Barates del Baró de Viver. Dècada dels anys 60.

un dels seus clients, el senyor Camil Fabra. L'empresa es va anar consolidant, agafant molta empenta i, a principis del segle XX, es va fusionar amb una empresa escocesa, J&P Coats. D'aquí sortiria l'empresa Compañía Anónima de Hilaturas Fabra y Coats. Ja tenim l'altre element poblacional de Sant Andreu, els obrers. Fabra i Coats va arribar a tenir prop de 1.500 treballadors a principis del segle XX i la seva activitat industrial arribaria al segle XXI, fins a l'any 2005.

Anem a la "casa de la bomba", al carrer Sòcrates cantonada carrer Gran, una mica per sota del parc de Can Fabra. El 22 de setembre de 1843 el general Prim, en el marc de la revolta de la Jamància —una bullanga fruit de les aspiracions democràtiques que tenia el poble amb el general Prim i que aquest va defraudar en mostrar-se més conservador i no tan progressista—, va bombardejar Sant Andreu. La casa, que ha estat restaurada en diverses ocasions, conserva a la façana una de les bombes que van caure i no va esclatar. Les revoltes no havien fet més que començar. Dos anys més tard, el 1845, els veïns de Sant Andreu i els de molts pobles i

ciutats de Catalunya es revoltaven per la crida a quintes. La cosa va anar a més, les campanes de l'església repicaven a sometent i la població es va enfrontar als 700 soldats que van arribar per sufocar la revolta sota el comandament d'un coronel famós per la seva crueltat, José Fulgosio. Un carrer recorda un dels herois d'aquell dia, el noi Baliarda, teixidor d'ofici, que va lluitar en totes les causes populars que hi va haver. Atenció, aquesta no seria la darrera revolta a Sant Andreu, ni de bon tros. L'any 1870 el poble tornava a aixecar-se contra les quintes.

El creixement d'un poble i l'annexió a Barcelona

Sant Andreu creixia amb l'activitat industrial i pagesa i per un fet nou: l'arribada del tren. Anem a la plaça de l'Estació. L'estació de Sant Andreu Comtal, que al barri es coneix com l'estació de baix, és l'estació en funcionament més antiga de Catalunya i de tot l'estat. Era una parada de la línia Barcelona-Granollers i es va inaugurar l'any 1854. L'arribada del tren va comportar la urbanització de la plaça que hi havia davant de l'estació. El tren i l'aigua del Rec Comtal van fer de Sant Andreu un lloc ideal perquè s'hi instal·lessin més fàbriques, la població va augmentar molt i necessitava transport. Anem al carrer Gran, al número 111.

Allà trobareu el centre Cívic de Sant Andreu, especialitzat en les arts visuals i escèniques. Fins a l'any 1874 havia estat una fàbrica de teixits, però a partir de l'any 1879 va passar a utilitzar-se com a cotxeres i taller de reparacions de l'anomenat Tramvia de Foc. El tramvia, mogut per vapor, anava des de l'Arc del Triomf fins al carrer Gran de Sant Andreu, en un recorregut d'uns 6 quilòmetres. El vapor va funcionar fins a l'any 1902, moment en què es va electrificar la línia.

El creixement demogràfic i l'empenta dels andreuencs van fer que sorgissin un munt d'associacions i entitats benèfiques: la Casa d'Asil per als vells desemparats i el Centre Cultural Els Catalanistes, l'any 1866; la societat coral La Lira, el 1870; el Centre Obrer Instructiu Andreuenc, conegut com el Casinet, l'any 1873; l'Ateneu Obrer, l'any 1885; la Llum Andreuenca, el 1896, i moltes altres. L'any 1897 s'inaugurava la primera biblioteca popular.

Com altres municipis del Pla, Sant Andreu de Palomar es va reincorporar a la ciutat de Barcelona l'any 1897, tot i l'oposició de molts andreuencs agrupats en la Junta Desagregacionista.

Anem al barri de la Sagrera. L'any 1906, l'empresa d'automòbils Hispano-Suiza comprava uns terrenys al barri de la Sagrera per instal·lar-hi, dos anys després, una nova fàbrica. Al mateix espai, l'any 1946, s'aprofitaven les instal·lacions de la Hispano per aixecar l'Empresa Nacional de Autocamiones S.A., per fabricar els camions Pegaso. En aquests terrenys, s'hi va fer, l'any 1986, el parc de la Pegaso, força espectacular, amb un estany que fa ziga-zaga en un entorn enjardinat.

Anem de compres a un altre parc, el de la Maquinista. El parc es troba als terrenys que ocupava aquesta fàbrica, en funcionament fins a finals del segle XX. La Maquinista tenia la seva seu a la Barceloneta, però l'any 1920 va aixecar una gran fàbrica a Sant Andreu, que va ser el símbol de la lluita sindical durant molts anys, i van arribar a treballar-hi 4.000 persones.

Vida associativa

L'arribada de la República va comportar inversions en obra social i l'arribada de nous models arquitectònics. Anem al passeig de Torras i Bages, 95. Aquí trobareu una de les construccions més significatives del Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània (GATPAC), la Casa Bloc, la primera pedra de la qual la va posar Francesc Macià l'any 1933. Va ser projectada per Josep Lluís Sert, Josep Torres Clavé i Joan Baptista Subirana. El projecte, de caire social, pretenia donar habitatges dignes als obrers. La Casa Bloc va quedar gairebé enllestida l'any 1936, però no va poder ser ocupada fins després de la guerra. Uns anys abans es posava en marxa l'Escola Municipal Ignasi Iglésias, a la masia de Les Carasses, un model d'escola activa on s'estimulava l'educació a l'aire lliure.

L'aixecament militar del juliol del 1936 va ser aturat a Barcelona gràcies, en part, a la resistència dels andreuencs, que van frenar i aïllar les tropes i voluntaris aplegats als quarters d'artilleria. Un cop dominada la situació, l'assalt a les casernes va proporcionar als milicians 30.000 fusells, unes armes que van fornir les milícies populars que van anar a l'Aragó. Durant la guerra, La Maquinista va ser la primera empresa col·lectivitzada i va col·laborar en l'esforç bèl·lic amb la fabricació d'armament. Aquest fet va comportar que la zona patís nombrosos bombardejos, que van ocasionar un gran nombre de víctimes, sobretot al barri del Bon Pastor, on es trobaven les Cases Barates construïdes l'any 1929 amb motiu de l'Exposició Internacional. Durant la guerra, Sant Andreu va canviar de nom i va passar a dir-se l'Harmonia del Palomar.

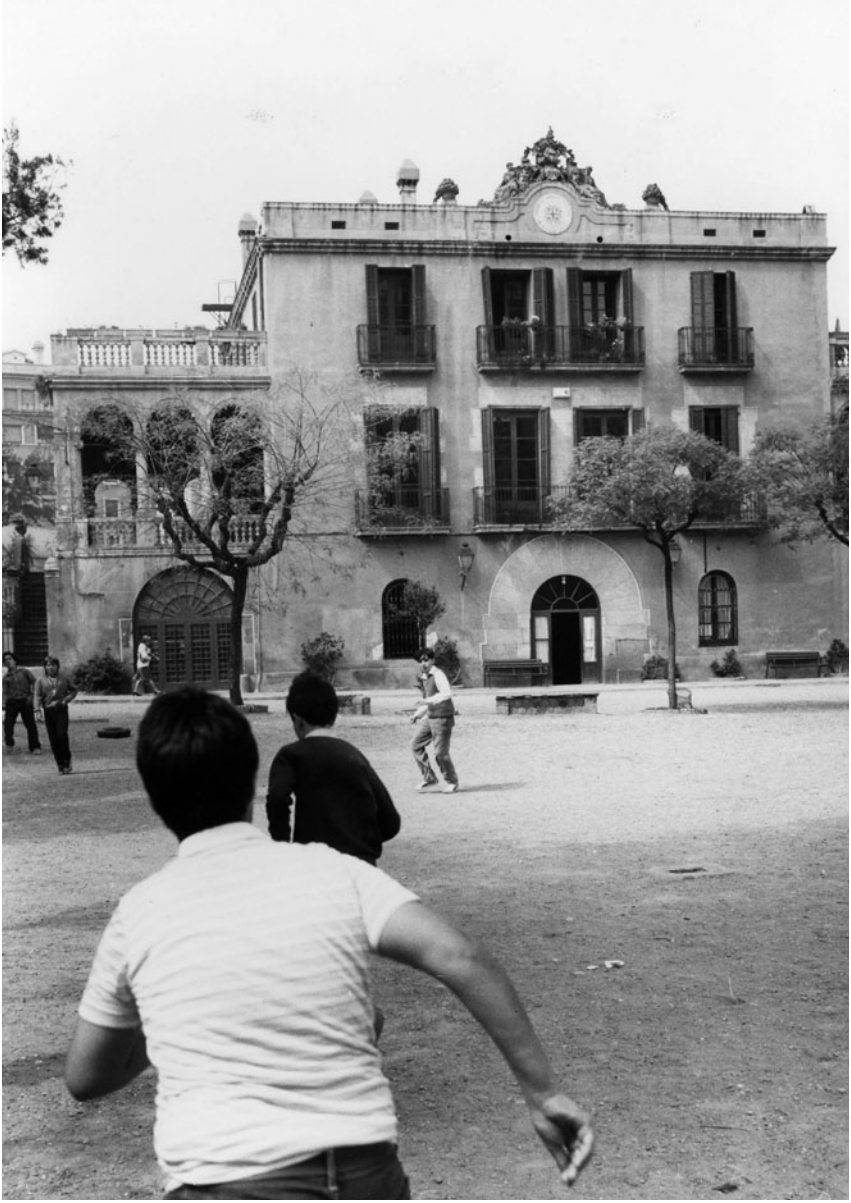

Escola Ignasi Iglésias. Dècada dels anys 60.

Habitatges del Congrés a l'any 1952.

La victòria dels facciosos va comportar molta repressió en un districte com Sant Andreu, catalanista, republicà i obrer. Durant el franquisme, el districte va patir el creixement desordenat dels anys del *desarrollismo*, com d'altres de la ciutat. La fàbrica La Maquinista va ser durant molt de temps un dels nuclis més actius de la lluita obrera en plena dictadura.

La Meridiana es va allargar més enllà de Fabra i Puig a la dècada dels cinquanta i es va construir molt al voltant. Durant la dècada dels seixanta del segle passat, les obres del metro van comportar víctimes i ferits per esfondraments i molts habitatges afectats, entre els quals l'església de Sant Andreu, tal com ja hem assenyalat al principi. L'any 1968 es va inaugurar l'estació de Torras i Bages. A Sant Andreu, de manera similar a altres barris, el moviment veïnal va tenir molta força; de fet, la primera associació de veïns es va fundar l'any 1971.

A hores d'ara, al districte s'està construint una de les infraestructures més importants de la ciutat, l'intercanviador de ferrocarril, on convergiran el metro (l'L1, l'5, l'L9 i l'L10), els ferrocarrils de rodalies (amb l'R1 i l'R2), els trens de mitjana distància (amb l'R11) i l'AVE. Les obres no han estat exemptes de polèmica i han implicat diverses intervencions arqueològiques que han fet aflorar restes d'interès, que van des del neolític fins al segle XVIII.

El districte de Sant Andreu és, en l'actualitat, un dels més dinàmics de la ciutat, i els veïns conserven encara el seu caràcter d'andreuencs, tossuts i persistents en la defensa del seu passat i en la reivindicació de millores pel seu futur.

L'avinguda Meridiana a finals dels anys 60.

Cronologia de Sant Andreu

992 Primera menció de Sant Andreu en un document

1114 Destrucció de l'església de Sant Andreu per la ràtzia dels almoràvits

1640 Inici de la revolta dels Segadors a Sant Andreu

1714 Sant Andreu de Palomar esdevé un municipi independent

1843 Bombardeig a Sant Andreu

1854 Arribada del tren a Sant Andreu

1879 El Tramvia de Foc va de Sant Andreu a Barcelona

1897 Agregació de Sant Andreu a Barcelona

1903
Naixement de la Fabra i Coats per la fusió de diverses empreses

1920
Inauguració de La Maquinista Terrestre a Sant Andreu

1929
Construcció de les Cases Barates

1933
Primera pedra de la Casa Bloc

1968
Inauguració de la parada de metro de Torras i Bages

1986
Inauguració del Parc de la Pegaso

1997
La Maquinista deixa de treballar a Sant Andreu

2000
Inauguració del Parc de la Maquinista

MEMÒRIES DEL DISTRICTE SANT ANDREU

AGUSTÍ CAMPS MAGRANÉ

PRESIDENT DE LA COMISSIÓ DE FESTES DE LA SAGRERA

La Sagrera és un barri barceloní d'origen pagès que, arran del procés d'industrialització dels segles XVIII i XIX, va experimentar un fort canvi a la seva fisonomia. De fet, aquella terra de conreu, d'on s'obtenien tota mena de cereals, verdures, hortalisses i fruites, va passar a acollir algunes de les fàbriques més importants de la ciutat, com la Hispano-Suiza (Pegaso), la Fabra i Coats (La Española) o la Farinera La Esperanza (Inoxcrom). Com a conseqüència d'aquesta transformació, la Sagrera es va convertir en un barri obrer amb un fort sentiment col·lectiu. Tant és així que, durant el franquisme, va ser un dels barris de Barcelona que va oposar més resistència a la dictadura. Cap a finals de la dècada dels seixanta, alguns veïns i veïnes vinculats a la parròquia i als grups d'ACO, Acció Catòlica Obrera, van començar a treballar per crear una associació de veïns, que es va constituir l'any 1972 i que va encapçalar totes les reivindicacions de la zona i la recuperació de les festes del barri. Agustí Camps va entrar a formar part de la vocalia de joves quan tenia 15 anys i es va involucrar de seguida en els temes relatius a les festes. Ha format part de la comissió de festes des de la seva creació i n'és l'actual president des de fa 4 anys. La Festa Major de la Sagrera es va recuperar l'any 1974 i, des d'aquell moment, no ha deixat de créixer. Avui en dia és, com explica l'Agustí, símbol de la unitat i sentiment de barri, i satisfacció de tots els sagrerencs i sagrerenques.

Vostè va néixer a la Sagrera?
Sí, l'any 1961. La família de la mare era del barri i el pare, que vivia al Clot, es va mudar aquí quan es va casar. Jo, menys una temporada que vaig estar vivint fora, també he passat tota la meva vida a la Sagrera.

I com descriuria el barri?
Per a mi la Sagrera ha estat i és un dels barris emblemàtics de la ciutat, tant per la vida social com pel teixit associatiu. Naturalment, com tots els

Centre Cívic de la Sagrera "La Barraca".

barris, en aquests quasi seixanta anys ha canviat moltíssim. Quan jo era petit, era molt diferent: hi havia carrers sense asfaltar i molt poca infraestructura. Nosaltres vivíem al carrer Martí Molins, o sigui, a la part antiga, i funcionàvem com un poblet. Actualment, però, crec que aquest sentiment de proximitat encara és present al nucli antic del barri.

La Sagrera té dues zones molt diferenciades.
Exacte. Aquest barri està dividit en dos: la part més nova, que queda sobre la Meridiana, i el nucli antic, al voltant de la plaça de Masadas. D'altra banda, la seva fisonomia ha estat sempre marcada pel fet de ser un barri encaixonat tant per la Meridiana, que tallava totalment la relació entre les dues parts —ja que abans estava tancada com si fos una autopista—, com per les vies del tren i els magatzems ferroviaris que les envoltaven. Aquí s'ha hagut de reivindicar moltíssim per aconseguir-ho tot. El Centre Cívic de la Sagrera "La Barraca" és l'únic equipament que es va crear al barri i ja en fa 35 anys de la inauguració. És cert que tenim una biblioteca

situada a la part nova, que ha quedat una mica descentralitzada del barri, i també és veritat que aviat s'inaugurarà un altre equipament, la Torre de la Sagrera. Però, com dic, encara queda molt per reivindicar, només cal tenir en compte que actualment no tenim cap institut públic al barri. I en aquest sentit, la tasca de l'Associació de Veïns i Veïnes de la Sagrera ha jugat i juga un paper molt important.

Vostè en forma part?
Actualment no, però el meu punt de partida en el món de la participació col·lectiva va començar allà, quan tenia uns 15 anys i vaig entrar a formar part de la vocalia de joves. En aquella època, el paper de l'associació, que s'havia fundat el 1972, era el de reivindicar els dèficits socials, econòmics, culturals, associatius i polítics, així com el d'impulsar la cultura popular catalana i la pròpia del barri, tan limitada pel franquisme. En aquest sentit, el tema de les festes estava integrat dintre de l'associació de veïns i, des de la vocalia de joves, ens vam anar involucrant cada cop més en la Festa Major, que havia estat recuperada l'any 1974.

I, llavors, quan es va crear la comissió?
A la dècada dels anys vuitanta, ja que va arribar un moment en què vam trobar pertinent gestionar les festes des d'una comissió independent de l'associació de veïns. Ens vam constituir legalment i, a més, vam aconseguir que totes les entitats del barri s'hi involucressin.

Què va suposar la recuperació de la Festa Major de la Sagrera?
Va suposar retrobar, a poc a poc, un sentiment i una unitat de barri que havien desaparegut. Abans de l'any 1974, es feien algunes festes al carrer, organitzades de forma puntual per la parròquia del Crist Rei, però la Festa Major com a tal s'havia perdut. Des d'aquell moment fins a l'actualitat, des de la comissió i amb l'ajuda del barri, s'ha treballat molt per fer créixer la Festa Major de la Sagrera, fins que ha arribat al que és avui en dia: una celebració que dura 10 dies i presenta més de 150 activitats amb la col·laboració d'unes 60 entitats del barri.

Déu n'hi do! I què destacaria d'aquest ampli programa?
Tenim activitats de tot tipus, dirigides a totes les edats: concerts, balls, tallers, col·loquis, etc. En destacaria l'envelat, una carpa amb un escenari cobert que recorda aquells espais de ball antics, amb una cabuda per a 1.200 persones, i que és el fruit de moltes reivindicacions. Perquè nos-

altres tenim el hàndicap de celebrar les festes al novembre i, per tant, la majoria dels anys el temps ens va en contra. I com que aquí, al barri, tenim aquesta manca d'espais, hem insistit molt per aconseguir aquest envelat. Així assegurem els actes i donem garanties per actuar als diferents grups. A més, ens permet estar més tranquils perquè ho tenim tot centralitzat.

Per què les festes són al novembre?
Perquè la nostra parròquia és la del Crist Rei i la seva festivitat se celebra l'últim diumenge de l'any litúrgic. Les dates poden variar una mica, però sempre acostuma a ser al voltant del 25 de novembre. Antigament, la Sagrera pertanyia a la parròquia de Sant Martí, la festivitat de la qual és l'11 de novembre. Però, quan a principis dels anys setanta vam començar a recuperar les festes, ens vam trobar que el Clot ja feia la seva Festa Major en aquesta data i vam considerar més convenient agafar com a referència la festivitat de Crist Rei i no coincidir així amb la del Clot. A més, les primeres festes que l'associació de veïns va organitzar van ser en col·laboració amb el casal parroquial de Crist Rei.

La Cursa de la Sagrera també és una fita molt important, no només al barri, sinó a tota la ciutat.
I tant! La Cursa de la Sagrera és la cursa popular més antiga de Barcelona i la segona, per darrere de la Jean Bouin, si hi incloem també les curses professionals, ja que aquesta, fins al 1979, estava reservada a atletes federats. Enguany farà 40 anys que se'n va celebrar la primera edició. Abans la fèiem en el marc de la Festa Major, però com que el programa ha crescut tant, l'hem traslladat al desembre. Des de fa quatre anys, la Cursa de la Sagrera col·labora amb *La Marató de TV3* aportant un euro per cada participant i, entre la Cursa Open i les dels més petits, s'arriba als 1.600 euros. D'aquesta manera, tenim un dia de referència i li donem un caire solidari. D'altra banda, des de la comissió també organitzem la Cavalcada de Reis, el Carnaval, les Festes de la Primavera, la Revetlla de Sant Joan i la Mostra d'Entitats. En aquest sentit, treballem tot l'any.

I de franc. Quines són les seves motivacions per dedicar-s'hi?
A mi m'agrada col·laborar amb la gent i, si a sobre puc fer-ho al barri on he nascut, millor. Per a mi la Festa Major és una oportunitat per fer barri, que els veïns i les entitats es coneguin i convisquin, i de reivindicar l'orgull que sentim per la nostra terra. Poder col·laborar en aquesta tasca és un honor per a mi.

ANNA NOGUÉ
"Fa 20 anys que tenim un estand a les Festes de la Sagrera de venda d'ametlles garapinyades i fruits secs, el nostre negoci de tota la vida, que ve de l'avi i que el meu pare va continuar... Estan ben organitzades, hi ve molta gent".

JOSEP FLAVIÀ
"La meva parada és de productes apícoles, mel i derivats. Tota la vida a casa ens hi hem dedicat; ve d'herència. A la Sagrera fa uns 12 anys que hi venim per la Festa Major a endolcir una mica la vida de la gent".

DOLORS ALBERICH
"La nostra parada és de formatges artesans de Centelles. Tenim un lligam amb el districte, coordinem la fira i, a més, vivim a Sant Andreu. M'agrada la tradició que hi ha com a barri, encara manté coses de poble".

LEANDRE PEDRO PIJUÁN
"La nostra parada és de vins de Calonge. Entre el meu germà, la meva germana i jo venim al barri un cop al mes i per la Festa Major de la Sagrera, en la qual participem des de fa 12 anys. La gent és molt amable i oberta".

CONCEPCIÓN DOS-ANJOS
"Tenim una atracció de matalassos elàstics per la Festa Major de la Sagrera, on venim des de fa 15 anys. Nosaltres ens dediquem també al circ, un negoci d'herència familiar que porta molta feina però ens fa gaudir".

JUAN ANTONIO GUERRERO
"Tenim una parada de tir a la Festa Major de la Sagrera. Hi ha una senyora de 83 anys de Santa Coloma que ve tots els anys perquè li encanta. M'agrada molt el barri perquè és molt tranquil i té tots els serveis. És de les millors zones de la ciutat".

XAVIER BASIANA
"Soc fundador de la Nau Ivanow, de la qual he estat president, així com de l'Associació de Veïns de la Sagrera. Fa 3 anys que estic a la Nau Bostik, una fàbrica de pega abandonada. El nostre somni és que tingui nova vida i convertir-la en un nou equipament cultural per al barri: 'La Nau Bostik enganxa'".

CARLOS RODRÍGUEZ
"Soc conseller del districte. La Festa Major és aquell moment de l'any en què, malgrat el fred, tot el barri es troba al carrer. El primer record que em ve al cap és de ben petit, amb els companys del Joan XXII, recollint la medalla de la cursa popular més antiga de Barcelona".

ARNAU CRISTÓBAL MESTRES

PRESIDENT DE DRAC, DIABLES I GEGANTS DE LA SAGRERA

35 anys d'història de la colla de Diables

La Transició democràtica va situar la societat catalana en un context de recuperació de la cultura pròpia i de les tradicions reprimides durant el franquisme. Les incipients associacions de veïns, juntament amb altres moviments socials que començaven a consolidar-se, van iniciar diferents accions per a la dignificació dels barris i el restabliment dels carrers com a espais lúdics i de cultura. Una d'aquestes accions va ser l'estudi i la recerca de les tradicions. En aquesta línia de recuperació, Barcelona va viure a la dècada dels vuitanta un esclat de colles de diables on els balls de diables, una pràctica folklòrica que es remunta al segle XI, es va dur de manera festiva al carrer. Al llarg dels seus 35 anys de vida, la colla ha anat creixent i modificant-se igual que ho feia el barri. Arnau Cristóbal va entrar-hi l'any 1998. Motivat per la part festiva de l'entitat, però també pel seu paper social i associatiu, ha participat en totes les seves activitats i n'és, des del 2010, el president en dos mandats separats. "Soc veí de la Sagrera de tota la vida. La meva família va arribar al barri a la dècada dels setanta i jo ja vaig néixer aquí. Recordo haver viscut una infància molt bona. Estudiava a l'Escola Pegaso i formava part de l'Agrupament Escolta i Guia Pau Casals, que va ser la meva primera vinculació amb la vida associativa i amb el barri. A la colla de Diables, vaig entrar-hi l'any 98, quan tenia 15 anys, perquè em feien molta gràcia els diables i amb els meus pares sempre anava als correfocs de la Festa Major. Un cop a dins, ja vaig descobrir-ne el vessant social i m'hi vaig implicar cada cop més. La colla s'havia creat el 1982 com un projecte social per a la reinserció de joves drogodependents de la zona a tocar de les vies del tren i es va presentar, amb la col·laboració de la colla de Diables de la Barceloneta, a la Festa Major d'aquell any. A partir d'aquest inici, l'entitat ha anat evolucionant, com és lògic, amb el pas del temps", explica l'Arnau. L'any 1983 uns altres joves del barri es van agrupar per treure un drac volador.

Torre de la Sagrera.

"Paral·lelament a la colla, als mateixos locals, un grup de joves va crear la que seria la primera peça d'imatgeria festiva d'estil xinès del repertori català, el Drac de la Sagrera, l'actual Drac Volador de la Sagrera, que, amb 9 metres de llargada, té una mobilitat aèria que el fa únic arreu. Aquests dos grups es van fusionar el 1984 i la colla va passar a dir-se Drac i Diables de la Sagrera, nom que l'ha acompanyat fins a l'any 2014, quan l'entitat va absorbir la colla gegantera, que estava a punt de dissoldre's, i es va fer càrrec de la geganta, la Sagrerina, i els dos capgrossos, la Rata i el Rocabruna. Amb aquests canvis, l'entitat va passar a anomenar-se Drac, Diables i Gegants de la Sagrera", descriu l'Arnau. I afegeix: "La nostra colla sempre ha estat capdavantera i força original en molts aspectes. Pel que fa a les bèsties, el 1992 es va construir el Sagresaure, la primera bèstia de foc en forma de T-Rex del bestiari festiu i popular de Catalunya, amb 3,5 metres d'alçada, 4 metres de llargada i 19 punts de foc. El Sagresaure actual és una rèplica feta per Dolors Sants, amb fibra de vidre i uns suports més adequats. D'altra banda, com el Drac Volador es va cremar l'any passat, ara en tenim un de nou que ens ha fet l'empresa d'efectes especials que va dissenyar el drac Dracarys de *Joc de*

Trons. De fet, tenen una semblança". El recorregut de l'Arnau dintre de la colla ha estat progressiu. "Vaig començar tocant el tabal per acompanyar les sortides de la colla i l'any 2000 ja vaig començar a fer de diable i a participar en els correfocs. A mesura que anaven passant els anys, em vaig anar implicant cada cop més en el vessant social de l'entitat. L'any 2006 el president d'aleshores, Oriol Veres, va crear Sagresamba Percussió® com un projecte per als joves del barri, ja que a la Sagrera, a part del cau i de l'esplai, no hi havia res més per al jovent", assegura l'Arnau, que ha estat durant els últims temps coordinador d'aquest grup de percussió format per una trentena de persones. "La Sagresamba és un projecte integrador que fusiona les noves tendències musicals amb la tradició brasilera i que permet un espai de relació per als joves. Amb Sagresamba Percussió® hem actuat a llocs com la inauguració del mundial de Snow al Palau Sant Jordi, a la Fan Zone del FC Barcelona durant la final de la Copa del Rei de futbol, a carnavals com el de Sitges i a festes i actes arreu del territori i al barri de la Sagrera".

Objectius i corresponsabilitat dels socis

Drac, Diables i Gegants de la Sagrera és una entitat que té molt definits els seus objectius i que té com a punt de partida la funció social i de participació ciutadana de la cultura popular. "Nosaltres som una entitat sense ànim de lucre que té com a finalitat la promoció i la transmissió de tradicions històriques de la cultura popular tradicional catalana, particularment les referents al món del foc i al fet geganter, des d'un vessant innovador i integrador. Bàsicament som un lloc de trobada, de socialització, per a un públic tant familiar com jove. Fem cultura popular, respectem les tradicions i les adaptem a les nostres necessitats. Què vull dir amb això? Que per a nosaltres no és tan important mantenir la puresa del ball de diables de l'any 1150, com ser una entitat on la gent estigui còmoda, on se sentin en família i que es trobin per fer coses. Amb tot, el que nosaltres pretenem és fer créixer el coneixement, la participació ciutadana i l'arrelament cultural com a eixos vertebradors per a la integració social", afirma l'Arnau, que afegeix: "La nostra entitat aposta pel treball en equip i la creació en xarxa. El que busquem des de la Junta, que actualment presideixo i de la qual formem part 9 persones, és la corresponsabilitat dels socis mitjançant els grups de treball, les comissions, etc. En aquest sentit, la gran majoria dels socis estan involucrats en grups de treball per aconseguir la inclusió emocional entre les persones i amb els projectes desenvolupats".

Les diferents seccions de la colla

Actualment, Drac, Diables i Gegants de la Sagrera és una entitat molt activa que té més de 150 socis i sòcies i cinc seccions diferents: Diables, Diablons, Bestiari, Sagrellers i Tabals, i Sagresamba. “A banda de les tradicionals (els diables, les bèsties i el grup de percussió) tenim, des de l’any 2007, la secció infantil de diables: els Diablons de la Sagrera, que tenen la Sagresaureta, la filla del Sagresaure, que va néixer l’any 2016 per fer dansar els infants del barri, tant a les cercaviles com als correfocs infantils. D’altra banda, tenim la secció de Sagrellers i Tabals, que va néixer quan la geganta va arribar a l’entitat. És un grup que està format per grallers i tabalers i que té com a objectiu principal acompanyar musicalment la Sagrerina, els capgrossos i les bèsties”, explica l’Arnau. “Tot plegat, intentem ser una entitat creativa i innovadora i treballar pel desenvolupament personal des de la col·lectivitat i des d’una visió crítica i reflexiva de l’entorn. Som una colla intergeneracional: tenim des de l’infant de 4 anys que surt a la cercavila amb el capgròs o amb els diablons, fins al diable de 74, i estem molt arrelats al barri. Després de 35 anys d’història, el camí continua, ja que a, partir d’aquest any 2017, participem en la gestió del nou equipament, el casal de barri Torre de la Sagrera. Des d’aquí, continuarem teixint vincles amb les entitats del barri i aprofitarem les sinergies per fer créixer més, si es pot, l’entitat”, assegura.

ANDREA CLIMENT
"Part de la il·lusió de la colla ha estat creada i construïda per l'Arnau, sense el qual avui els Diables de la Sagrera no serien el que són. És la màgia de la companyonia unida a les tradicions catalanes".

VICENÇ TEIXIDÓ
"Fa 3 anys que soc a la colla fent de gegant, de drac i de diable. Vaig començar fa 7 anys amb això. Si no m'ho passés bé ja no hi seria. Hi ha un esperit molt maco. Quan s'ensuma el sofre ja estàs perdut".

GEORGINA MONTESINOS
"Formo part de la colla des del 2012. Vaig entrar com a percussionista a tabalers i ara en soc l'administradora. Assagem cada dimecres creació i repertori. Tenim gent de 20 a 34 anys, una família amb la qual desconnectar".

CARLOS FORTEA
"Formo part de la colla des del 1993. De petit ja m'agradava la pólvora, la meva família és valenciana i un dels records que tinc del meu pare és de quan em va regalar una traca. El que més m'agrada és ballar sota les espurnes. M'encanta formar part d'una entitat vinculada a la cultura del foc".

LLUÍS FILELLA
"A la Mercè del 2011, era al correfoc i una diablessa em va agafar i vaig cremar amb ella i em vaig adonar que volia ser diable. He anat aprenent i ara soc cap de colla dels adults. He après quines responsabilitats comporta, a saber muntar un acte, a coordinar la teva colla i les convidades...".

IMMA UCLÉS
"Soc la cap de colla dels diablons, els petits. El meu fill gran va provar a fer de diable en unes festes i el vaig apuntar. Ell s'ho passa bé, però jo m'ho passo millor. És molt divertit, a mi m'encanten els nens i és molt maco veure la seva cara d'emoció abans d'un correfoc".

JAVIER GONZÁLEZ
"La gent de la colla em va atrapar, amb tota aquella energia. Dues vegades al mes fem assajos a l'aire lliure per practicar les coreografies i així la gent ens veu. Actuem gairebé cada setmana".

BEATRIZ AVIS
"Drac, Diables i Gegants de la Sagrera som com una gran família, amb un vincle que, sense adonar-te'n, fa que no vulguis marxar. Som un grup molt divers, i el que ens uneix és passar-nos-ho bé, la cultura popular, engrescar la gent i, és clar, el foc".

CARLES REIG I CLAVELL

PROPIETARI DE LA COCTELERIA TORRE ROSA, C/ FRANCESC TÀRREGA, 22

La història de Villa Jazmines

Els orígens del barri del Congrés i els Indians es remunten a dos moments històrics determinats i allunyats en el temps que es veuen reflectits en el seu propi nom. Si bé el barri va ser pràcticament aixecat de nova planta amb motiu del Congrés Eucarístic Internacional del 1952, les primeres edificacions són de finals del segle XIX, quan la monarquia espanyola va perdre la guerra de Cuba i molts catalans que havien anat a fer les Amèriques, anomenats "indians", van tornar i van construir residències en aquests terrenys aleshores despoblats. Així va ser com va néixer la barriada de Can Berdura. D'aquella època es conserven algunes cases, entre les quals una de les més destacades és la coneguda Torre Rosa, de l'any 1920, avui transformada en cocteleria. Carles Reig n'és el propietari juntament amb els seus germans i la seva mare, Cecília Clavell, que a finals de la dècada dels vuitanta va adquirir la casa i va obrir el local. La Cocteleria Torre Rosa, que celebra enguany el seu 30 aniversari, s'ha convertit en un referent del sector i en un espai únic que guarda una història i una bellesa lligada a la mateixa història del barri. "Aquesta casa es deia Villa Jazmines i té gairebé cent anys d'història. Edificada l'any 1920, va ser un dels primers habitatges que es van construir a la barriada coneguda com a Can Berdura, al número 22 del carrer de Francesc Tàrrega, i va ser obra de l'arquitecte Ferran Tarragó. L'edifici constava de dues plantes més una torre mirador, i incloïa un jardí on destacaven les palmeres i un pi marítim. Quan els descendents del primer propietari van marxar, als anys cinquanta, l'edifici va acollir una escola d'educació primària i de comerç per a nenes, anomenada Acadèmia Pràctica, i després va acollir l'Acadèmia Fertom, un referent educatiu del barri als anys seixanta que s'anunciava amb 'Amplios jardines y mucho sol'. L'acadèmia va tancar l'any 1983 amb motiu de la construcció de la nova escola pública Doctor Ferran i Clua. D'altra banda, durant els anys de la Transició i principis dels vuitanta, l'edifici s'emprava puntualment com

a col·legi electoral quan es feien eleccions democràtiques al barri. A partir d'aquí, ja comença la nostra història", explica el Carles. L'any 1987 Cecília Clavell va adquirir la casa i, després de rehabilitar-la i reformar-la, va obrir una cocteleria anomenada Torre Rosa, pel color rosat que es va emprar per rehabilitar l'exterior de l'edifici. "Nosaltres vam arribar a aquesta casa per necessitat i per les circumstàncies familiars. El pare va morir i la mare, que es va veure amb quatre fills, ens va dir: 'Hem de mirar de fer alguna cosa'. Així que ens vam posar a buscar per Barcelona algun local per muntar un bar de copes i vam trobar aquesta casa, que era molt a prop d'on vivíem. Jo tenia uns 24 anys. La mare va ser la que va muntar el bar i ja després l'hem continuat els fills. Quan el vam obrir, tota la família érem inexperts. Mai havíem tingut un negoci de restauració ni un bar de copes. Les meves germanes, la Míriam i l'Elisabet, també han treballat aquí i, juntament amb el meu germà Jordi i jo, vam transformar el negoci fent uns cursos de cocteleria i, a poc a poc, el vam convertir en un local especialitzat en oci nocturn", explica el Carles, que a més d'empresari també és músic professional. "Quan vam obrir la cocteleria jo ja era músic. He estudiat amb alguns professors particulars, però sobretot he sigut autodidacte. Professionalment, he tocat la bateria amb els OBK i també soc compositor, sobretot de música per a pel·lícules, *chill out* i ambient. Pel que fa a la cocteleria, la música ha sigut molt important. Hi he fet durant molts anys de DJ i també he estat l'encarregat de la programació musical; hem programat DJs de *funky*, *soul*, *jazz*..., sempre pensant en els clients, posem el que els agrada. Vam començar amb vinils i, actualment, utilitzem l'Spotify perquè no tenim lloc per al DJ. D'altra banda, ens agradaria fer concerts, però, a causa de la normativa municipal, tenim un limitador de decibels i, si fem alguna cosa, ha de ser acústic per no molestar els veïns. Tot i així, el local sempre té un ambient molt bo i fem festes privades al primer pis i vermuts els diumenges".

30 anys de Torre Rosa, una cocteleria de referència

Quan Cecília Clavell va rehabilitar l'edifici l'any 1987 va voler recuperar el color original. "La mare va pintar aquesta torre de rosa per recuperar-ne el color original. I és un fet que, curiosament, ha marcat la nostra història, ja que el nom el va posar la gent perquè, quan vam obrir, no vam batejar el local de cap manera. Així doncs, els clients van començar a dir: 'Anem a la Torre Rosa', i aquest nom és el que s'ha quedat", recorda el Carles, que afirma que en aquella època mai haurien pensat que arribarien a tenir una trajectòria de 30 anys. "Mai vam pensar que el nostre local tindria tant

Cocteleria Torre Rosa.

d'èxit. Com ja he explicat abans, vam començar per una necessitat i una circumstància familiar determinada, però hem treballat moltíssim per evolucionar dintre del sector i arribar on som. Estar entre les millors cocteleries de Barcelona no és fàcil, s'ha de treballar molt i tenir una mentalitat d'anar aprenent sempre. Jo crec que aquesta és la clau. I així és com hem anat creixent al llarg d'aquests 30 anys, sempre busquem el que pot fer gaudir els nostres clients".

L'art de la cocteleria

En l'actualitat, la Torre Rosa s'ha convertit en un referent del sector de l'oci nocturn que atrau el públic barceloní no només per la seva bellesa i valor arquitectònic sinó, sobretot, pels seus còctels exquisits. "Pel que fa als nostres còctels, ens agrada estar contínuament a la recerca de nous gustos i sensacions; per aquest motiu, treballem amb els millors productes i tenim cura de tots els detalls, ja que creiem que així es com es marca la diferència. Combinem la cocteleria clàssica amb les últimes tendències del món de la mixologia i amb el toc personal del nostre equip de *bartenders*. Recordo que el meu germà i jo vam començar fent el clàssic San Francisco i que ens vam posar a estudiar cursos de cocteleria per poder innovar. De seguida vam improvisar amb còctels d'autor, ja que ens els inventàvem. El meu germà Jordi és un gran *barman*. Jo també he estat al darrere de la barra, però actualment em dedico més a la gestió. El Jordi ha guanyat molts premis i ha fet de jurat en diferents concursos", explica el Carles, que afegeix: "D'altra banda, l'èxit també ve donat pel fet de comptar amb un molt bon equip. Ara som 16 treballadors i cadascú aporta la seva experiència i talent. Per últim, m'agradaria destacar que hem tingut molta sort amb el nostre entorn. El Congrés i els Indians és un barri molt tranquil i molt agradable que nosaltres ja coneixíem perquè vam néixer aquí i que no ens ha defraudat".

NURIA GARCÍA
"Vaig descobrir la Torre Rosa un dia per casualitat i el seu encant em va atrapar. L'ambient és molt agradable, els còctels molt variats i de gran qualitat i el personal, especialment l'Anna, va fer que la nit fos inoblidable".

GLORIA CASAUS
"La Torre Rosa té un local preciós i és un lloc on fan molt bons còctels. Els cambrers et donen un tracte magnífic i ofereix un espai on poder estar tranquil prenent una copa, parlant amb els amics en un ambient fantàstic".

JORDI REIG
"Soc el propietari de la Torre Rosa. Vam començar als vuitanta i vam ser pioners a obrir el món de la cocteleria al públic. Hem viscut sempre al barri. Tenim clients de tota la vida i de nous, que són aquells que pregunten on és el lavabo".

JAIME SERÓ
"Fa molts anys que conec la Torre Rosa, és com si fos casa meva. La relació amb els propietaris és molt maca: soc client, proveïdor i amic. És un barri molt tranquil, molt humà; la gent s'aprecia molt".

JULIO MONTERO
"Soc *barman* de la Torre Rosa des de fa 5 anys. Hi ha una carta molt extensa amb decoracions elaborades. Aquí he desenvolupat la meva creativitat i m'he pogut presentar a concursos, gràcies al suport i els ànims dels propietaris".

RUBÉN DOMÍNGUEZ
"Soc cambrer des de fa 2 mesos. En aquest temps he après moltíssim amb el Jordi i el Julio. Et van indicant, em recomanen que llegeixi la història dels còctels, que els doni el meu toc... De moment, el que millor em surt és la pinya colada".

SERGIO SEGARRA
"És com ser en una casa d'indians de les colònies però sense sortir de la ciutat. Un lloc tranquil on prendre un bon còctel amb els amics i xerrar una estona. Un espai veritablement genial per anar-hi quan la calor ofega".

NATALIA ÁLVAREZ
"La Torre Rosa és un espai bucòlic enmig d'un ambient urbà; un lloc agradable i amb solera on fer un recés de tranquil·litat per gaudir d'un bon vermut, un combinat refrescant o un còctel en companyia".

CRISTINA VÁZQUEZ DE SÁ

ACTIVISTA DEL BARRI EL BON PASTOR

MEMBRE DE L'ASSOCIACIÓ GITANA DE DONES *DROM KOTAR MESTIPEN*

El teixit social del barri del Bon Pastor es caracteritza per acollir els descendents dels obrers immigrants que van arribar a la ciutat de Barcelona l'any 1929 i un gran nombre de famílies d'ètnia gitana provinents dels barris de barraques que hi van ser reallotjades entre els anys setanta i vuitanta del segle XX. La família de Cristina Vázquez va ser una d'aquelles famílies que van arribar al Bon Pastor a mitjans dels vuitanta, després d'haver viscut a la Mina. Com que la Cristina va créixer en un entorn on la dona gitana no tenia llibertats i estava estigmatitzada pels prejudicis socials, des de ben jove ha lluitat per tirar endavant i realitzar-se com a dona. Avui en dia, treballa com a mediadora social al Bon Pastor, on ha creat la comissió de dones que funciona com a punt de trobada. A més, és una de les activistes més enèrgiques del barri i està implicada en diferents entitats, entre les quals, l'Associació Gitana de Dones *Drom Kotar Mestipen*, que va ser creada l'any 1999 amb l'objectiu de lluitar per la igualtat i la no discriminació de les dones gitanes, i que en promou la participació en els espais educatius, socials i culturals.

Vostè va néixer al Bon Pastor l'any 1983. Com va arribar la seva família al barri?

La meva mare és portuguesa i el meu pare, extremeny; es van conèixer a Portugal. Els dos són gitanos i quan es van casar van venir a Barcelona, a la Mina, perquè tota la família del meu pare hi vivia. Però els meus pares volien intimitat i per això van buscar un pis de lloguer assequible i es van instal·lar al carrer de la Madriguera, al barri de la Trinitat. Aquell pis no estava en bones condicions: tenia moltes humitats, i el meu germà, que era molt petit, va caure malalt a causa de l'estat del pis. Així que la mare, que es va casar amb tan sols 16 anys i que era molt valenta, va lluitar molt per aconseguir un pis de protecció oficial aquí, al carrer Mollerussa. Així va ser com vam arribar al Bon Pastor l'any 1987, quan jo tenia 4 anys.

I com era el barri en aquella època?
Quan jo era petita el barri era com un poble, amb moltes cases baixes; no com ara que hi ha molts blocs de pisos. Recordo que, com que era un barri molt petit, tothom es coneixia i hi havia un ambient molt familiar. Em sap greu que actualment ja no hi hagi aquell sentiment de proximitat, perquè soc una persona a qui li agrada molt tenir vincles amb la gent i, avui en dia, és més difícil. Aquest canvi s'aprecia fins i tot en el mobiliari urbà. Abans el carrer estava ple de bancs i eren llargs perquè els veïns i les veïnes hi poguessin xerrar tranquil·lament, però ara quasi no n'hi ha i són tots petits.

Vostè va estudiar?
No quan tocava. Des de petita he tingut moltes inquietuds, però a casa meva no vaig tenir cap referent que em pogués donar l'empenta per perdre la por d'estudiar i poder valorar-me. Els meus pares s'han passat la vida treballant per tirar la família endavant. El pare treballava als mercats i la mare netejava restaurants, així que a casa no vaig tenir els referents que necessitava per combatre la discriminació que he patit, tant pel baix nivell acadèmic com per ser dona i gitana. Aquesta situació em va desmotivar i vaig deixar d'estudiar; de ben jove em vaig posar a treballar en el que fos. He sigut molts anys carnissera i també he treballat als mercats ajudant els meus pares.

I llavors, quan va començar la seva lluita?
Quan tenia 23 anys em vaig casar amb un noi també d'ètnia gitana i vaig tenir la meva filla. Però, com que no compartíem la mateixa visió de vida, vaig arribar a un límit i vaig decidir separar-me i redirigir la meva vida. Vaig tornar, juntament amb la meva filla, a casa dels pares, que em van rebre amb els braços oberts. En aquella època treballava moltíssim, però un dia em van convidar a una trobada de l'Associació de Dones Gitanes *Drom Kotar Mestipen*, que en caló significa "camí de llibertat". És una entitat d'aquí, del Bon Pastor, que treballa per apoderar i fer visible la dona gitana en tots els aspectes. Es va crear l'any 1999 per un grup de dones gitanes i no gitanes de diferents perfils i nivells acadèmics. Em vaig enamorar de l'associació i de la seva lluita, i així va ser com vaig començar a involucrar-me en els moviments socials, més concretament en la lluita contra l'exclusió de la dona gitana.

Quin tipus d'exclusió pateix el col·lectiu femení gitano?
Com comentava abans, crec que la dona gitana pateix una triple exclusió: per dona, per gitana i pel baix nivell acadèmic. Així que aquesta associació

Barri del Bon Pastor.

promou la formació i l'educació com a eina per lluitar contra aquests prejudicis i exclusions de la societat. D'aquesta manera, podrem donar possibilitats a les nostres filles i que així puguin tenir una millor qualitat de vida. Jo em sento molt còmoda i identificada amb les altres dones de l'associació i la majoria de les que hi estem involucrades som voluntàries.

A més, vostè treballa de mediadora.
Sí, estic treballant com a mediadora aquí, al Bon Pastor, per millorar la convivència i motivar la població d'ètnia gitana a participar en les activitats que es fan al barri. Vaig estudiar un curs de mediadora social de la Generalitat de Catalunya i, a través de l'Associació Coneix, m'han contractat a mitja jornada amb dos nois més. Treballem des de tres línies: associacionisme, joves i gènere. Des d'aquest equip, hem creat una comissió de dones gitanes i no gitanes del barri perquè, tot i que en un principi havia de treballar sols amb la població gitana, vaig considerar convenient treballar amb el conjunt de la població del barri d'una forma col·lectiva.

I què és el que fan en aquesta comissió de dones?
Jo crec que per poder aconseguir qualsevol cosa s'ha de somiar, així que he fet que totes aquestes dones somiïn. Fem moltes activitats, com per exemple tertúlies literàries. Ara estem llegint *Cent anys de solitud*, de Gabriel García Márquez, en la seva edició castellana. La meva tasca amb aquest grup és molt emotiva, t'adones de la necessitat que hi ha. Som dones de totes les edats, sobretot joves, però també hi participen dones més grans. Anem molt a poc a poc, ja que cal tenir en compte que són dones que acaben de néixer, o millor dit, renéixer. Per a mi és una experiència molt bonica perquè vas veient com van avançant. Al principi costa molt activar-les perquè són dones que han estat anul·lades en molts aspectes, però de mica en mica es van despertant i comencen a tenir inquietuds. El meu lema és: "Totes som importants, totes som diferents, però totes som especials i hem de compartir-ho. Tant se val d'on siguis o com siguis, ets especial perquè ets dona".

També està estudiant, oi?
Sí, m'estic preparant les proves d'accés a la universitat, però és complicat compaginar-ho amb la feina, amb els meus dos fills i amb l'activisme. Tot i això, sé que ho aconseguiré. M'agradaria estudiar Educació Social i Criminologia. El que sí que he aconseguit és motivar la meva filla i trencar amb els estereotips de la dona gitana submisa i sense estudis. Quan vaig començar a formar-me i a participar en totes les activitats de l'escola, perquè formo part de l'AMPA, la meva filla va començar a tenir-me com a referent. Com també el tindrà el meu segon fill que, malgrat que encara és molt petit, el tindrà.

Llavors, amb la feina i la participació en diferents entitats del barri, té una forta vinculació al Bon Pastor.
I tant! Ja només amb la feina estic al cent per cent implicada en el barri perquè, com que treballo de mediadora, tothom em para pel carrer i m'explica les seves preocupacions. A una altra persona potser no li agradaria, però a mi em sembla molt bonic aquest vincle que he creat i que considero necessari. En el meu cas, aconsegueixes que les dones siguin realment dones. M'ha costat molt d'esforç arribar fins aquí perquè m'he sentit molt sola, però quan una dona et ve i et diu que vol estudiar i et pregunta què ha de fer, amb aquest simple gest, tot el meu esforç queda recompensat.

FRANCISCO RUIZ
"Vaig arribar al barri amb 7 anys. Formo part de Bon Pas de Ball i el 2012 vaig fundar el grup de gòspel associat a l'entitat. Després de dignificar el territori, és imprescindible treballar per aconseguir una cohesió social. Sentir-se orgullós de viure al Bon Pastor ha de ser un objectiu comú dels veïns".

PAULA CONCEICAO
"Participo en la comissió de dones, que ara està en fase de gestació, un espai al qual la gent es pugui acostar. El meu propòsit és intentar que les dones gitanes puguin relacionar-se amb dones no gitanes a través d'activitats, superar barreres, crear una unitat i adonar-nos que som totes iguals".

ANA PRISCILA SÁENZ
"Fa un any que visc al Bon Pastor i m'han acollit molt bé. A través de l'AMPA vaig conèixer la Cristina i la comissió de dones. La idea és la unitat de les dones, que sàpiguen els seus drets i es vegin capacitades, i fer que aquest barri sigui el millor".

FRANCISCO CAPARRÓS
"Soc gestor i cofundador del Banc del Temps del Bon Pastor. És un espai plural amb persones de diferents cultures que intercanvien el seu temps, majoritàriament de tipus personal, però també en temes ludicoculturals i socials. Els carrers i les places d'aquest barri tenen el sabor de l'amistat".

Mª LUISA JIMÉNEZ
"Als 11 anys em vaig posar a treballar i ara vull fer realitat el meu somni, que és anar a la universitat. Faig de mediadora i estudiaré per ser educadora social. L'educació és molt important, i les dones gitanes avui s'han apoderat. Des de la comissió treballarem per donar-los suport".

JOSEP CAPDEVILA
"Estic a l'Associació Avis del Bon Pastor des del 2010, quan la vam conèixer com a afectats dels desnonaments a les Cases Barates. En aquest temps, hem fet un llibre, hem explicat la nostra tasca, hem parat casos de desnonament...".

JOAQUIM JÒDAR
"Vivia a les Cases Barates. Fem de mediadors amb l'Ajuntament i el Patronat de l'Habitatge molts cops; el que intentem és ajudar els veïns. Ara, per exemple, estem ajudant un veí que està malalt i viu en un pis amb humitats".

AURORA SARDAÑA
"Estic a l'Associació Avis del Bon Pastor des del 2007. N'he sigut la vicepresidenta. Rebem les problemàtiques dels veïns i mirem què podem fer per ells. Cada cas que hem pogut solucionar és un èxit, però el camí és agredolç perquè hi ha molta lluita al darrere".

DANIEL GASPARÍN CASTELLS

PRESIDENT DEL CENTRE CULTURAL ELS CATALANISTES

SOCI FUNDADOR DEL GRUP SUBMARINISTA BARCELONA

Del Casino de la Ilustración al Centre Cultural Els Catalanistes

Sant Andreu de Palomar va mantenir la condició de municipi fins al 1897, quan un reial decret el va annexionar a la ciutat de Barcelona. El fet d'haver estat una antiga vila li ha concedit a l'actual barri una identitat pròpia molt marcada que s'expressa, sobretot, en el manteniment de moltes tradicions i d'una vida associativa rica i variada. En aquest sentit, Sant Andreu és un barri combatiu, d'associacions centenàries, de veïns que se saluden pel carrer, que gaudeixen de les seves festes populars i que van a comprar al mercat i als comerços "de tota la vida". Prova d'aquesta idiosincràsia tan particular és la dotzena d'entitats centenàries que avui dia es mantenen vives. El Centre Cultural Els Catalanistes és una d'elles. Fundat al segle XIX a mans d'un grup d'andreuencs preocupats per la instrucció, el lleure i la cultura, el 2016 va complir el seu 150 aniversari i es va consolidar com una de les entitats més arrelades de Sant Andreu. Daniel Gasparín va entrar a formar part del centre a la dècada dels seixanta com a representant de la secció de submarinisme. N'és l'actual president i no dubta a afirmar que la principal raó de ser de l'entitat són els socis i les sòcies que la mantenen amb vida després de tants anys. "Aquesta entitat es va fundar l'any 1866 sota el nom de Casino de la Ilustración, amb l'objectiu de convertir-se en un espai instructiu i cultural per als veïns de Sant Andreu. Des d'aquella data fins a l'actualitat, la seva història ha passat per episodis de tota mena: diferents repressions, una guerra civil, diversos canvis de nom, girs en els seus plantejaments... Però, és clar, és el normal en una entitat amb una història de més de 150 anys", comenta el Daniel. Pel que fa a les diferents variacions de nomenclatura, el seguit de canvis donen compte de la mateixa evolució històrica de l'entorn. "El 1902 el Casino de la Ilustración va passar a ser el Centre Popular Catalanista. Aquest canvi de nom va ser el reflex de la renovació que va experimentar l'entitat, tant en generació com en ideologia, la qual va créixer notablement i es va situar entre les primeres

Centre Cultual Els Catalanistes.

entitats andreuenques. En l'àmbit cultural, en aquesta època l'organisme es va fer càrrec del certamen literari del barri i eren habituals els balls, el teatre, les excursions i, sobretot, les grans gales com la de Reis, les revetlles o l'Onze de Setembre. D'altra banda, en l'àmbit social l'entitat va facilitar la vacunació dels infants del barri i va organitzar moltes iniciatives benèfiques. Pel que fa a l'àmbit polític, el centre estava totalment polititzat i era la seu de la Lliga Regionalista. Dècades més tard, però, durant la dictadura de Primo de Rivera, va passar a ser el Círculo La Ilustración, per poder burlar l'autoritat". Durant els fets que van tenir lloc el juliol del 1936, l'entitat va ser saquejada i després de la guerra els arxius van ser confiscats. "Com moltes altres agrupacions de la ciutat, una vegada passada la guerra, el centre va haver de fer un gir i redactar nous estatuts per poder convèncer

les autoritats que s'havia trencat totalment amb el passat i que es tractava d'una nova entitat. Així va ser com es va fundar l'any 1940 el Círculo Cultural Español. Cal remarcar que sempre, fins i tot en els temps més foscos del franquisme, l'entitat va ser anomenada popularment Els Catalanistes o els Catas, i que el Círculo Cultural Español només era el nom oficial. Finalment, a principis del segle XXI, l'entitat va poder canviar el nom per l'actual: Centre Cultural Els Catalanistes", explica el Daniel, que afegeix: "Aquest és solament un petit resum, centrat en els canvis de nomenclatura, de la llarguíssima història d'Els Catalanistes. L'any passat vam publicar un llibre, amb motiu del nostre 150 aniversari, en què Joan Pallarès-Personat, historiador, soci i veí, ha realitzat una narració més acurada de totes les vicissituds de l'entitat a partir de tota la història que s'ha pogut recuperar".

El Grup Submarinista Barcelona

El Daniel va arribar a Sant Andreu gràcies a la seva afició pel submarinisme. "Jo vaig néixer a Sant Carles de la Ràpita, però quan tenia 16 anys vaig venir a Barcelona per aprendre l'ofici d'electricista. Vaig conèixer la meva dona i em vaig instal·lar a la ciutat. Vivíem a Gràcia però, com m'agradava molt l'aigua, em vaig apuntar, l'any 1968, al grup de submarinisme de la Pegaso. La societat estatal ENASA (Empresa Nacional de Autocamiones SA), que tenia la fàbrica de camions Pegaso a la Sagrera, comptava amb el Grup Submarinista Pegaso dintre de les activitats de lleure i esportives que tenia per als treballadors. Malgrat no treballar a l'empresa, em vaig treure allà els diferents diplomes i vaig acabar formant part de la junta. Com que el nombre de socis externs a l'empresa va arribar a superar el nombre d'empleats, vam començar a reunir-nos al bar d'Els Catalanistes, fins que el 1975, per decisions de l'empresa, ens vam separar del grup els que no érem treballadors i vam formar el Grup Submarinista Barcelona, que vam vincular ja completament al Centre Cultural Els Catalanistes", recorda el Daniel, que va ser un dels primers presidents de la nova agrupació i qui representava la secció de submarinisme a la junta d'Els Catalanistes. "De seguida vam convertir-nos en una de les seccions més actives i joves de l'entitat. Durant tots aquests anys, hem organitzat cursos d'immersió, viatges per tots els mars d'arreu del món, activitats de cap de setmana a la Costa Brava, hem publicat la nostra revista i, des de l'any 1992, organitzem per Nadal el pessebre vivent submarí, únic al món. El fem a l'avinguda Icària, davant de l'espigó on és la Creu Roja. Representem tots els personatges: el reis, que venen en barques, els pastorets... fins i tot el caganer! L'únic personatge que no és real és el nen Jesús, que el figurem

amb un nino. Quan els Reis surten a la superfície, recullen les cartes dels nens i nenes que venen a veure'ns. És una cita que crea molta expectació i que descriu molt bé l'esperit innovador i original que hem tingut sempre al Grup Submarinista Barcelona. D'altra banda, m'agradaria comentar que el nostre equip d'hoquei subaquàtic ha estat campió de Catalunya, d'Espanya i d'Europa. És un fet molt poc conegut i és un orgull per a nosaltres".

Els Catalanistes a l'actualitat

L'any 2012 es va produir el darrer relleu a la Junta de l'entitat. Daniel Gasparín va passar a ser-ne el president després d'haver format part del centre durant 50 anys a través del grup de submarinisme i d'haver desenvolupat diversos càrrecs a la Junta. "Fa cinc anys que soc el president d'Els Catalanistes, però porto implicat en l'organització uns 50 anys. Actualment l'entitat té la secció de lírica (que engloba teatre, sarsuela i òpera), la d'esbart i la de submarinisme. Tenim un bar i una sala d'actes polivalent que ens permet fer-hi moltes activitats. La nostra programació és molt àmplia, ja que, durant cada temporada, organitzem amb regularitat espectacles, conferències i ball cada dissabte, a més de les activitats d'entre setmana", afirma el Daniel, que conclou: "Som un centre de divulgació de la cultura, sobretot de la catalana; un centre social i de relació molt vinculat amb el barri de Sant Andreu i la resta d'entitats; i també un centre d'esport. El nostre nombre actual de socis s'acosta als 170 i, anualment, més de 5.000 persones participen en les nostres activitats. Funcionem només amb recursos propis, no depenem de ningú, així que fem i desfem amb l'objectiu d'aconseguir que els socis i les sòcies estiguin com a casa seva, ja que tot el que fem és per a ells i en benefici d'ells".

NÚRIA ABELLA
"Soc secretària a Els Catalanistes i m'encarrego dels socis. Vaig començar el 1967, quan estàvem a Gran de Sant Andreu amb l'esbart Mare Nostrum. M'agrada estar vinculada al barri i, com que vaig començar als 10 anys, tota la meva joventut he estat vinculada a aquesta entitat".

ANTONIO VILA
"Jo treballava a la Maquinista Terrestre i Marítima de Sant Andreu dibuixant turboalternadors. Arran de la mort de la meva dona, vaig començar a venir a ballar i ara soc vocal de la junta. És una entitat de 150 anys nascuda del poble, on hi ha un bon equip, i això és el que manté el bon caliu".

JORDI ESCAYOLA
"Soc veí de Sant Andreu i fill de la Sagrera. Vaig conèixer la dona ballant a Els Catalanistes i ja portem 40 anys casats. Ara en soc vicepresident i les meves funcions són representar l'entitat i fer de vincle amb les institucions. És molt maco quan la gent surt contenta dels espectacles i t'ho agraeix".

VÍCTOR FERNÁNDEZ
"Vinc del món de la sarsuela i el teatre i vaig venir a l'entitat per impulsar el tema artístic. Vaig portar un equip amb mi, "El tercer timbre". La nostra fita és fer coses de molta qualitat. Més val fer una cosa petita però bona. Ara organitzarem el Dia del Soci i portarem gent que està cantant al Liceu".

JOSEP ARBONÉS
"L'any 49 el meu avi va fundar el teatre-escola Josep Arbonés i Serra, que portava la secció de lírica a l'antic centre. Allà es feien 8 o 9 sarsueles l'any en un auditori de 300 espectadors. Formar part d'una entitat com aquesta m'aporta molt, és la meva alliberació. Aquí ens agermanem tots".

JOSEP M. GUINART
"El 89 vaig fer el curs de submarinisme proposat per Els Catalanistes i als 6 mesos ja era directiu del club, un dels precursors a Catalunya. Per als Jocs vam idear el que actualment és el primer i únic pessebre submarí vivent conegut. Sant Josep, la Verge, els Reis... submarinistes".

ROGER PARDELL
"Soc president del club de submarinisme d'Els Catalanistes, vocal de la junta i veí de Sant Andreu. Un dia vaig decidir fer el curs de submarinisme i em vaig quedar meravellat del caliu, de la gent compromesa que feia coses que no havia vist mai. Ja en fa 8 anys, d'això".

FRANCISCO SERRANO
"Jo vaig començar a Els Catalanistes el 1983 perquè portava la meva filla a classes de música. A l'esbart ja era delegat i ara estic a la junta. Ajudo en tot el que puc: muntatges, organització... Allà som tots molt familiars, com que també ballem per la nit hi ha un ambient molt amè".

JAUME SEDA MARINÉ

PRESIDENT DEL CENTRE D'ESTUDIS IGNASI IGLÉSIAS

Sant Andreu, un barri ben familiar

L'any 1987 es va engegar a Barcelona el projecte d'ordenació d'arxius de l'Ajuntament amb la intenció de dur a terme un primer model arxivístic homogeni i fer un examen exhaustiu de la situació de la documentació a les oficines i els òrgans dependents de l'Administració municipal. D'aquí van sortir els diferents arxius de districte que actualment encapçalen l'activitat arxivística de cada districte de la ciutat. Quan aquest projecte es va posar en marxa, a Sant Andreu ja feia cinc anys que s'havia creat un arxiu històric, ja que l'any 1982 un grup de veïns interessats en la història de Sant Andreu es va proposar recuperar la documentació històrica i fer estudis sobre el passat del territori que ocupava l'antiga vila. Així va ser com es va crear l'Arxiu Històric de Sant Andreu de Palomar que, amb l'entrada del projecte municipal l'any 1987, es va tornar a constituir com a Centre d'Estudis Ignasi Iglésias (CEII). Jaume Seda és l'actual president del Centre i veí de tota la vida del barri. Observador constant del seu entorn, el Jaume guarda molts records força curiosos del Sant Andreu de la seva infància. "Vaig néixer aquí l'any 1951, en una família que ja estava molt arrelada a Sant Andreu. La meva àvia paterna, la Maria Pujol, era llevadora. En aquells moments, Sant Andreu tenia poques llevadores i la seva feina era molt interessant perquè eren les que s'ocupaven de les futures mares, del part, que llavors tenia lloc a les cases (jo mateix vaig néixer al menjador de casa dels meus pares), i dels nounats. En aquest sentit, l'àvia era molt coneguda. Encara hi ha molta gent, gent gran, que la recorda i em diu: 'La teva àvia em va fer de llevadora, em va ajudar a portar les criatures al món'. A casa encara guardem moltes fotografies on es veu l'àvia acompanyant les famílies perquè bategessin les criatures, ja que abans les mares havien de guardar quarantena després del part. L'ofici de llevadora estava molt valorat i les llevadores es convertien en una figura pública", recorda el Jaume, que va viure tota la seva infància a Sant Andreu. "Jo m'ho he passat molt bé al

carrer. Des de ben petit he sigut feliç perquè podíem sortir a jugar fora de casa i l'ambient era molt familiar. Passaven molt pocs cotxes i, quan en passava algun, era tota una festa. Recordo una entremaliadura que vaig fer de nen. En aquella època, venia tots els dies un escombriaire que avisava els veïns amb una trompeta perquè traguessin les deixalles de les cases. Com que jo era molt sociable, hi vaig fer amistat i em va regalar una trompeta. Així que, de tant en tant, l'agafava i la feia sonar, fent creure als veïns i veïnes que era l'hora de treure el rebuig. La gent n'estava farta i els senties dir: 'Ja està el Jaume fent de les seves'. Així era el barri de familiar. Els nens sortíem tranquil·lament a jugar a la plaça, o al pati de l'església, i no ens feien falta gaires coses. Vaig ser molt feliç malgrat la història i les circumstàncies que es van haver de viure en aquella època. Després sí que vaig ser conscient que la gent patia a la postguerra, però he de dir que a Sant Andreu es va continuar fent molta vida associativa i al carrer", assegura el Jaume, i és que tant el teixit associatiu com la vida social de Sant Andreu han fet que sigui un dels indrets més actius de la ciutat de Barcelona, amb un gran nombre d'entitats. "A Sant Andreu la gent feia molta vida al carrer. Se sortia a prendre la fresca, a xerrar, al teatre, al cinema... Tothom, qui més qui menys, estava vinculat a alguna de les entitats que avui en dia encara existeixen: La Lira, l'Ateneu Obrer, els Lluïsos, el Casal, Els Catalanistes... Jo vaig formar part molts anys de l'Orfeó l'Eco de Catalunya, que també estava, i encara existeix, al barri. D'altra banda, parlar de teatre a Sant Andreu és un goig, ja que totes les entitats tenien el seu teatre, i tots hem participat alguna vegada, almenys, en *Els Pastorets*. El teatre, així com totes les entitats, han estat essencials per al desenvolupament de Sant Andreu que, avui en dia, des del meu punt de vista, encara funciona com un poble".

El Centre d'Estudis Ignasi Iglésias

Jaume Seda va estudiar Història i ha treballat com a professor a diferents escoles, on ha combinat les tasques de recerca i la seva feina altruista al Centre d'Estudis Ignasi Iglésias. En l'actualitat està jubilat, però continua al capdavant de l'entitat i treballant en recerca històrica, concretament en uns estudis sobre el Rec Comtal. "El CEII es va fundar l'any 1982, quan unes quantes persones ens vam proposar crear una entitat per recuperar la memòria històrica de Sant Andreu de Palomar. En un principi, es va fundar com a Arxiu Històric de Sant Andreu de Palomar, però amb l'arribada de l'arxiu municipal, el 1987, ens vam tornar a constituir com a Centre d'Estudis Ignasi Iglésias per no crear confusió amb els noms. Vam escollir

Centre d'Estudis Ignasi Iglésias (CEII).

aquest nom perquè ja estàvem instal·lats aquí, a la casa on va néixer Ignasi Iglésias, i perquè vam considerar adient poder retre homenatge a aquest il·lustre personatge de Sant Andreu. Així doncs, vam sumar al nostre objecte genèric (el foment i la promoció dels estudis de ciències humanes i socials sobre el Pla de Barcelona i l'antiga vila de Sant Andreu de Palomar) el de divulgació de l'obra d'Ignasi Iglésias", explica el Jaume, que és el president de l'entitat des del 1997. "En soc el president des de la mort del president fundador, el senyor Martí Pous, que va morir el gener del 1997. I després l'assemblea m'ha anat ratificant. Ja fa anys que, de tant en tant, demano el relleu perquè considero que és molt bo per a una entitat que entri gent nova a la junta. Però, com que ara estic jubilat, aquí continuo. Actualment tenim més de 300 socis, els quals aporten una petita quantitat a l'any que queda compensada amb escreix amb totes les activitats que fem i amb el llibre que tots els anys publiquem (el llibre o la revista *Finestrelles*)".

Un ventall d'activitats

El Centre d'Estudis Ignasi Iglésias és una entitat arrelada no només a la història del barri de Sant Andreu, sinó a la seva actualitat i a les seves festes. "La nostra funció primordial és la de fomentar i promoure estudis de ciències socials, així com la de conservar el patrimoni; a partir d'aquí, organitzem moltes activitats: cicles de conferències, cursos per a escoles, exposicions, visites culturals, atenció a consultes, peticions provinents de les universitats, etc. D'altra banda, pels actes en record a Ignasi Iglésias i en diverses ocasions obrim les portes a tothom. I és que, des dels inicis, hem estat sempre oberts a qualsevol persona, ja sigui veí o no, sòcia o no, a participar en consultes, exposicions, cursets, documents, etc. Atenem tot tipus de persones, des de col·laboradors de Norman Foster, que va venir i va seure on som ara mateix, fins a joves universitaris o escoles", afirma el Jaume. I conclou: "En aquest sentit, penso que, per l'entitat que som i l'espai que ocupem, fem una feina que intentem dignificar al màxim, tot donant cabuda a la recuperació de la memòria històrica de Sant Andreu i del Pla de Barcelona. I cada any recordem la figura d'Ignasi Iglésias, un dels millors autors teatrals catalans de la segona meitat del segle XIX i de la primera del segle XX".

ANDREU MARFULL
"Soc originari de Sant Andreu. He retrobat les arrels fent una anàlisi urbanística del barri a la tesi doctoral en geografia que vaig fer el 2017. Gràcies a la col·laboració del Centre d'Estudis Ignasi Iglésias, en vaig fer la recerca històrica".

PAU VINYES
"Soc historiador i vicepresident del CEII. He tingut la immensa sort de gaudir del Jaume Seda com a mestre d'EGB, com a tresorer de l'Esplai de Sant Pacià i com a president del CEII. Del Jaume, en destaco la dignitat i el desig de preservar la memòria històrica del poble de Sant Andreu de Palomar".

JESÚS MANZANO
"Tant pel fet d'estar ubicat a la casa nadiua d'Ignasi Iglésias com per la naturalesa dels seus objectius, el CEII és, per dret propi, l'entitat més important per conèixer la història, interpretar el present i construir el futur de Sant Andreu de Palomar a partir de la seva idiosincràsia particular".

DAVID ROYO
"Em vaig començar a implicar i arrelar més en el barri durant els anys de la facultat. Vaig fer el primer article per al *De cap a peus* i en vaig acabar sent coordinador. En el número dels 40 anys de l'associació de veïns es poden veure totes les lluites i els èxits aconseguits per al barri".

MERITXELL MARTÍNEZ
"A la revista *De cap a peus* és on vaig aprendre periodisme de debò. Com deia un expresident de l'associació: 'Un petit miracle que passa cada mes', fet de voluntariat, estima al barri i suma de talents. L'associació i la revista són referents que s'arromanguen pel barri, celebren i ploren, somien i recorden, com un veí més".

JORDI PETIT
"Soc professor d'institut. El CEII i diversos historiadors locals de l'antic poble de Sant Andreu com jo treballem voluntàriament des de fa anys per recuperar la memòria del nostre poble millenari, i recordar així que Barcelona no és l'únic nucli urbà existent".

CRISTINA GARDE
"El *De cap a peus* habita una casa al poble de Sant Andreu, vora l'estanyol del parc de Can Fabra. De matinada, quan sortíem de maquetar, vèiem aus migratòries despistades i ens semblava que somiàvem. En aquella casa vaig conèixer persones que treballen amb els altres per als altres".

LOURDES PINYOL
"Jaume Seda és tota una institució al barri. La seva vinculació amb l'entramat associatiu és l'eix sobre el qual ha girat la seva vida des de jove; com a president del CEII, ha contribuït a la preservació, recerca i divulgació del patrimoni andreuenc d'una manera encomiable i decidida".

MAITE SANMIQUEL I RAVENTÓS
PROFESSORA DE L'ESCOLA PEGASO

El moviment de les “Escoles en Lluita” va formar part de les reivindicacions col·lectives que va contribuir al canvi social i polític de la Barcelona de la dècada dels setanta, en un moment d’auge de la mobilització social i de confluència de diferents moviments socials que lluitaven per l’educació pública. En política, es va fer visible quan, d’una banda, va començar a consolidar-se i unificar-se el moviment d’ensenyants, dispers i fragmentat durant el final de la dictadura, i, de l’altra, en institucionalitzar-se el moviment veïnal. Aquestes lluites van tenir lloc als barris de Porta, Sant Andreu, la Sagrera i Ciutat Meridiana on, més enllà de les particularitats de cada barri, va haver-hi una demanda global: la consecució d’una escola pública, popular i de qualitat. L’Escola Pegaso va néixer en aquest context de reivindicació popular als barris de la Sagrera i de Sant Andreu, on els veïns lluitaven públicament per recuperar l’espai de l’antiga fàbrica Pegaso. L’escola es va inaugurar el curs 1977-1978, i aleshores probablement era la més gran de Barcelona, ja que constava de 6 línies. Maite Sanmiquel va començar a treballar a l’Escola Pegaso l’any 1985 i ha estat mestra d’infantil fins a aquest curs, en què s’ha prejubilat. Durant aquests 32 anys, a més de docent, ha format part activament d’aquest projecte educatiu, que, com defineix, és capdavanter i acollidor.

Vostè va estudiar Magisteri?
Sí, i tot just quan vaig acabar els estudis vaig fer el reciclatge de català per obtenir el títol de mestra, a la carrera no sorties amb l’acreditació. Després ja vaig entrar a treballar en una escola privada que era al barri de la Sagrera. Vaig treballar-hi quatre cursos, però cada vegada que arribava l’estiu m’enviaven a l’atur. Quan vaig acabar el quart curs em van acomiadar. Vaig tenir sort perquè érem pocs els que teníem la titulació i em van trucar del SEDEC per fer de mestra de català en una escola pública. Així va ser com vaig entrar a formar part de l’ensenyament públic.

Escola Pegaso.

I quan va entrar a treballar a l'Escola Pegaso?
El setembre del 1985, després de treballar en una escola del Raval i una del districte de Sant Andreu i d'haver estudiat oposicions, vaig entrar a la Pegaso. Quan hi vaig entrar estava embarassada del meu primer fill.

Llavors vostè no va participar en el moviment de les "Escoles en Lluita".
No, perquè jo encara estava estudiant la carrera. Però entre els estudiants universitaris se'n parlava molt i tots en coneixíem la història.

I què ens pot explicar de la història de l'Escola Pegaso?
La Pegaso va ser una de les anomenades "Escoles en Lluita" que hi va haver a Catalunya i que, durant els anys setanta, van reivindicar places d'ensenyament públic i lluitaven per aconseguir una escola pública i de qualitat.

La Pegaso va ser una escola molt demanada pels veïns i pels docents dels barris de la Sagrera i de Sant Andreu, i la seva fundació el 1977 va ser fruit de moltes reivindicacions. La van construir en part de l'espai que havia ocupat la fàbrica Pegaso al barri de la Sagrera i en un principi va ser gestionada pels pares i les mares de l'alumnat. Durant els primers anys de funcionament, hi va haver molts conflictes per tot el tema del funcionariat i del ministeri del Govern espanyol, però quan jo hi vaig arribar tot això ja estava estabilitzat i la Generalitat ja n'havia nomenat l'equip docent.

En aquella època era de les escoles més grans de la ciutat, oi?
Sí, tenia 6 línies, però quan jo vaig arribar-hi ja estava dividida en 4 escoles, ja que aviat es va fer evident que una escola tan gran era difícil de gestionar i coordinar. Així doncs, dos cursos més tard de la seva fundació, es va prendre la decisió de crear 4 escoles independents, tot i que compartien alguns espais: patis, menjadors, sales, etc. En aquella època, les escoles s'anomenaven Príncep de Viana I, Príncep de Viana II, Príncep de Viana III i Príncep de Viana IV. Aquests eren els noms oficials, però tothom les coneixia com la Pegaso. Hi havia una direcció general per als 4 centres que portava la part administrativa però, a la pràctica, funcionaven com a escoles independents i les unes diferien de les altres, ja que les escoles les fan els equips docents i, aquí, eren diferents.

Quina va ser la seva evolució?
Al llarg dels anys l'escola ha viscut diferents processos de reestructuració, amb què s'han anat agrupant les escoles. Primer es van ajuntar de dues en dues, cosa que va donar lloc a dues escoles. Aquesta època va ser molt difícil perquè, com deia abans, cada claustre tenia maneres diferents de treballar. I, finalment, es va ajuntar tot en una escola única, en la qual es va fer una extensió del batxillerat el setembre del 1990. L'any 1993, aquesta secció va esdevenir un institut independent amb el nom d'Institut d'Educació Secundària Príncep de Viana, en el qual es van impartir ensenyaments de BUP i de COU, fins que el nou sistema educatiu va ser totalment implantat, l'any 1999.

Durant aquesta llarga trajectòria, quina ha estat la relació de l'escola amb els barris?
Des de l'Escola Pegaso sempre hem participat i ens hem relacionat, molt, amb els barris de la Sagrera i de Sant Andreu. Hem fet moltes activitats a les festes i tenim un personatge, que fa molts anys va crear l'AMPA de

l'escola per la Festa Major. Es diu Pegàs i s'exposa a Can Fabra. El Pegàs està fet de metall i participa a les festes i a les diferents desfilades, tant de la Sagrera com de Sant Andreu, acompanyat d'un grup de tabals. D'altra banda, també estem molt vinculats al moviment La Sagrera Es Mou, que és una associació de cooperació que potencia l'economia solidària al barri. Al mes de maig, organitzen una fira en què es venen manualitats fetes pels nens i nenes i els diners que s'aconsegueixen es destinen a subvencionar les sortides i colònies d'aquells alumnes de totes les escoles del barri que tenen dificultats econòmiques.

Per acabar, des de la seva experiència i després d'haver treballat més de 30 anys en aquest centre educatiu, com descriuria l'escola?
L'Escola Pegaso sempre s'ha caracteritzat per ser una escola que vol estar al dia i que és integradora, on s'ha atès la diversitat en la mesura que s'ha pogut i que ens han permès els nostres recursos. En aquest sentit, sempre hem estat una escola molt acollidora i hem fomentat ajuts de suport entre famílies, fent escolaritat compartida o acollint una de les primeres USEE de Barcelona, entre d'altres (per exemple, hi han vingut alumnes d'ètnia gitana que en altres escoles no han estat admesos). A més, l'alumnat ha anat variant a mesura que la població dels nostres barris ha anat evolucionant, ja que darrerament hem tingut moltes famílies d'altres països. A la Pegaso sempre hem acollit tothom i hem desplegat tots els mitjans per tal d'integrar-hi l'alumnat. Per últim, aquesta escola ha estat capdavantera en molts aspectes del projecte educatiu i ha comptat sempre amb el suport de les famílies, que van ser les que van propiciar-ne la fundació i que mai l'han abandonat.

SILVIA VEIGA
"Per a mi és la millor escola. Vaig estudiar a l'Escola Pegaso i també hi vaig treballar com a encarregada de menjador de P3 i 2n i 3è i de pati a l'hora de dinar. El meu fill també va cursar els estudis a l'Escola Pegaso i ara és la meva filla petita la que gaudeix de les classes i el bon ambient".

SILVIA ASCASO
"És una escola magnífica. La implicació del professorat és excepcional. S'interessen no només per l'aprenentatge del nen, sinó també per la situació familiar de cadascú. Si un dia tinc nets, segur que les meves filles els duran a l'Escola Pegaso".

MANUEL DÍAZ
"Vaig fer 7è i 8è d'EGB a l'Escola Pegaso. Vaig arribar quan la van obrir el 77; jo venia d'una escola de cures i aquest era un dels primers col·legis públics del barri després de Franco. Allò era un altre món. Recordo amb afecte la Montse Miró, que va ser la meva tutora, i el professor de francès".

BERNAT CASTELLS
"Soc veí de Sant Andreu de tota la vida. Ara toco al grup de música El Último Vecino. Vaig estudiar a l'Escola Pegaso i en tinc records d'episodis molt macos i entranyables; de vegades, també d'ambient hostil, ja que eren èpoques de la vida complicades".

XAVIER ORTUÑO
"Anava a una altra escola del mateix barri, prop de la Pegaso, el LAIA, un punt de trobada de formiguetes grogues, el color de l'uniforme. Haver nascut, crescut i viscut en un poble connectat a una ciutat és tot un orgull".

SANDRA LLORENTE
"Les meves filles van a l'Escola Pegaso i el meu germà va ser la 1a promoció de P3. M'agrada el personal, l'atenció que tenen amb els nens i l'educació en assignatures i valors. Enguany és el 40 aniversari d'una escola creada per la mobilització dels veïns".

AMÈLIA BOIX
"La meva relació amb l'Escola Pegaso ha estat estreta, intensa i enriquidora. Vaig estudiar-hi des de P5 fins a 8è. Ara hi van les meves filles. Estic molt orgullosa de la formació que vaig rebre, tant des del vessant acadèmic com personal; a més, conservo moltes amistats nascudes allà".

CARMEN MARTÍNEZ
"La meva filla és alumna de l'Escola Pegaso. Sempre que hi passava per davant m'impressionaven les instal·lacions. No puc estar-ne més contenta. És una escola plena de diversitat, un fet molt enriquidor. Des del curs passat formo part de l'AMPA; hi participo proposant millores".

MONTSE GIL HERNÁNDEZ

DIRECTORA DEL CENTRE CÍVIC DE NAVAS

Navas és el barri de més recent creació dels que té l'actual districte de Sant Andreu i abasta part dels antics territoris del Clot i de la Sagrera, a banda i banda de l'avinguda Meridiana. Històricament, aquesta zona va començar a ser habitada després que el tren deixés de passar per la Meridiana, al final dels anys quaranta, però no va ser fins a la dècada dels vuitanta que va entrar oficialment al mapa de la ciutat gràcies a la tenaç voluntat del veïnat que, agrupat entorn de la seva associació, va aconseguir consolidar Navas com a barri diferenciat i amb personalitat pròpia. Des d'aleshores, ha reivindicat els equipaments públics propis d'un barri. El 2009 es va engegar el Pla Comunitari de Navas i, el 2012, el Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona va construir, al solar de les antigues casernes de la Guàrdia Civil, una illa d'equipaments: un centre cívic, habitatges socials, una escola bressol i la seu de l'associació de veïns. El Centre Cívic de Navas es va inaugurar l'1 de desembre del mateix any sota la direcció de Montse Gil i el seu equip. Concebut com un equipament de cultura, de proximitat, de relació i de participació del districte de Sant Andreu, el Centre Cívic de Navas s'ha convertit en un dels espais de cohesió més actius del barri.

Vostè és de Navas?
No, jo soc de Lleida. Vaig néixer a Balaguer, però fa més de 18 anys que visc a Barcelona.

I com va arribar a treballar al barri com a directora del centre cívic?
Doncs va ser fruit d'una sèrie de casualitats. Jo he estudiat Història, Història de l'Art i Antropologia Social, i havia treballat com a coordinadora d'un centre cívic, però després vaig passar a coordinar el 112, emergències. Vaig treballar allà fins que vaig decidir agafar-me un any sabàtic quan vaig tenir els meus fills bessons. I, justament quan vaig agafar aquest any de descans professional, em va sorgir l'oportunitat de dirigir un equipament

a les Corts. Em va agradar molt la idea i vaig acceptar l'encàrrec. Vaig treballar 6 anys a les Corts, on dirigia el Centre Cívic Riera Blanca, que actualment rep el nom de Centre Cívic Josep M. Trias i Peitx. Mentre treballava allà, em van proposar venir a Navas a inaugurar i dirigir el nou equipament. I aquí ja porto 5 anys.

Actualment viu al barri?
No, jo visc a la Vall d'Hebron, però el barri de Navas me'l conec bé, ja que m'agrada molt passejar-hi. Considero que, quan arribes a un lloc nou, la millor manera de conèixer-lo és caminant. Perquè les estadístiques et poden dir molts números o et poden dir quina població hi ha, però només caminant i visitant tots els llocs i observant les persones que hi viuen s'arriba a conèixer un lloc. D'altra banda, la meva relació amb les diferents entitats del barri també m'ha aportat coneixement i experiència sobre Navas.

Hi ha moltes entitats a Navas?
Aquest barri no té un gran volum d'entitats, el teixit associatiu és més de serveis. També li manca la part esportiva, no té equipaments esportius municipals, només privats. Clar que és un barri de recent creació; no és un barri amb una llarga trajectòria, com ara Sant Andreu o la Sagrera, que són barris que en l'àmbit associatiu són molt potents. A Navas no és així, però sí que té una bona situació de benestar. Pel que fa a les estadístiques macro, el barri està molt ben situat, té unes estadístiques molt adequades, un nivell d'immigració equilibrat, etc. Per solucionar aquesta manca d'entitats i d'equipaments, tenim un pla comunitari que fa un servei excel·lent per tal d'incentivar que hi hagi un moviment social d'apoderament del mateix barri i per aconseguir un sentiment de pertinença. Personalment, aquesta situació per a mi és molt interessant, ja que jo havia treballat a les Corts, on hi ha entitats que tenen una llarga trajectòria amb un poder i un assentament molt fort, però quan vaig venir aquí em vaig adonar que l'única entitat arrelada i històrica era l'Associació de Veïns de Navas.

De fet, aquest espai d'equipaments ve de la reivindicació de la mateixa associació de veïns del barri.
Exacte. Va ser el resultat d'unes llargues reivindicacions per recuperar públicament l'espai que ocupaven antigament unes casernes de la Guàrdia Civil, que van deixar de funcionar l'any 2003 i es van enderrocar l'any 2007. L'associació de veïns va reclamar durant molts anys aquest espai, fins que el Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona va construir el

Centre Cívic de Navas.

2012, al solar de les antigues casernes, una illa d'equipaments amb dos blocs. A la planta baixa i a la primera planta d'un d'aquests edificis es va instal·lar el Centre Cívic de Navas.

Quin tipus d'usuaris té aquest centre cívic?
Nosaltres tenim gent de tot Barcelona i, de fet, tenim gent que no viu a la ciutat però, com que treballa per aquí, ve a fer alguna activitat a l'equipament. Actualment tenim unes 3.000 persones fent activitats habituals durant cada trimestre. El centre té 1.600 metres i oferim un ventall molt ampli d'activitats, quasi 300 al trimestre, a més de tota la part de programació cultural. Tenim cicles propis, centrats en la diversitat i cultures del món. El cicle actual és sobre l'Àfrica occidental i, el pròxim, serà sobre la zona de l'Himàlaia i el Tibet. Aquests cicles propis agraden molt als nostres usuaris.

Llavors, són programacions que escullen vostès?
Sí, sí. Realment comptem amb una gran flexibilitat per part del districte, que ens permet buscar noves propostes i veure quina és la línia que pot agradar més a la gent. Aquí funciona molt bé, en l'àmbit cultural, tot el que són les audicions comentades, i agrada molt el cicle d'Egipte. Els concerts també tenen molt d'èxit, perquè nosaltres intentem programar diferents estils musicals: fem música clàssica, pop jove, jazz, etc. No volem especialitzar-nos en un sol estil, perquè el nostre públic és molt plural. Tenim des d'infants fins a gent gran. La sala d'actes és una sala polivalent, amb una capacitat per a unes 140 persones, cosa que ens permet molta versatilitat. D'altra banda, tenim els projectes compartits amb la resta dels equipaments d'aquest espai, que trobo que són molt interessants i molt satisfactoris. Treballem molt amb l'escola bressol Els Patufets de Navas, ja que organitzem activitats aquí, al centre cívic, per als nens. També col·laborem amb el Pla Comunitari de Navas, al qual ens hem afegit com a grup motor. I, després, tenim el projecte Baccuinetes a Navas, un projecte propi de suport a les persones grans en situació de vulnerabilitat. Vam detectar, juntament amb la directora dels pisos, Cristina Blanco, que les persones que havien vingut a viure als pisos de gent gran no s'alimentaven de manera correcta i tampoc es relacionaven amb ningú, així que hem aconseguit, mitjançant la cuina, que s'alimentin bé i que es relacionin entre ells i amb la resta del barri.

Quins són els objectius del centre cívic com a entitat?
El que nosaltres volem és crear espais de convivència. Espais de relació, de participació, de cultura, espais arrelats al territori. Per a mi, un centre cívic ha de ser com un arbre: ha d'estar arrelat al territori, però també ha de créixer a escala de ciutat. Ha de ser un espai de proximitat, un espai on la gent ve a relacionar-se i a fer activitats (anglès, pilates, ioga, cuina, etc.), però aquestes activitats són l'excusa per aconseguir la relació, per crear vincles i sentiment de pertinença, per conèixer gent i millorar l'autoestima... Per a nosaltres, la base és aquesta, convertir-nos en un espai de relació, de convivència i d'aprenentatge. I, en aquest sentit, estem oberts a tothom. Intentem que sigui la mateixa població la que participi i proposi. És la nostra funció, intentar que el ciutadà pugui apoderar-se i presentar les seves propostes. Aquí estem oberts a tot. Ens les poden fer arribar via correu o personalment, poden picar al meu despatx quan sigui, perquè nosaltres el que volem és que la gent conegui l'equip de treball d'aquest equipament, que és del barri i per al barri.

CHARO ALONSO
"M'hi vaig apuntar perquè visc aquí a prop i les activitats m'agraden i estan bé de preu. Faig cuina per a vegetarians perquè menjo molta carn i, així, aprenc un altre tipus de dieta. També faig anglès i zumba. Vinc dilluns, dimecres i dijous. Les instal·lacions estan molt cuidades".

Mª LUZ BLÁZQUEZ
"Mirant pel barri em vaig trobar aquest centre i em va agradar molt. Estic molt a prop. Aquest any faig zumba, però altres anys he fet també anglès. És molt interessant tenir un centre així per a la gent gran, amb oferta per fer activitats. Aquí he conegut moltes persones, que també m'he trobat a fora".

NURIA MENA
"Vaig començar com a alumna fent zumba, *body balance* i GAP. La professora em va proposar un dia fer classes i vaig dir que sí. Porto dos mesos i m'encanta fer gaudir les alumnes, és un tracte directe i familiar. També faig 'Mou l'esquelet' i 'Ballem amb la maternitat', curs per al qual m'he hagut de formar".

NURIA ALONSO
"Soc veïna de Navas. Vaig decidir venir al centre perquè les activitats són interessants, variades i assequibles. Fa cinc anys que hi vinc i he fet ioga, maquillatge, costura, gimnàstica... És molt important tenir un espai com aquest perquè t'ofereix un ventall de participació cultural i social al barri".

EUSTAQUIO RUIZ
"Aquest és el primer any que vinc al centre i m'he apuntat a classes de *hatha* ioga. El ioga va bé per tot, em trobo millor. Estic molt content amb el professor, li posaria un 10. Soc veí del barri i crec que és important tenir centres com aquest perquè hi ha activitats variades a bons preus".

Mª ISABEL GUMBAU
"Fa 3 anys que vinc al centre. La mare em va avisar que feien cursos de ball. Jo havia fet ballet de petita i em va interessar el jazz modern. El professor és molt bo, molt simpàtic i animat. Al final del curs fem una actuació al mateix centre cívic i és un dia de molts nervis".

ISABEL FERNÁNDEZ
"Em vaig apuntar a ballar amb tres amigues fa tres anys i, enguany, he tornat perquè m'agrada molt el professorat. També he fet salsa amb la parella. Les places s'acaben de seguida. Venen molts veïns del barri i la varietat d'edats està molt bé, perquè aquesta barrera es trenca".

MONTSERRAT BERNAL
"Soc treballadora del centre. Als matins m'encarrego de la part econòmica i a les tardes faig atenció al públic. Oferim una gran programació cultural. Al desembre fem cagar el tió i cada any organitzem una activitat solidària per la *Marató*, per recaptar fons".

MONTSERRAT BOTE PAZ

PRESIDENTA DE L'ASSOCIACIÓ DE COMERCIANTS DEL BON PASTOR
PROPIETÀRIA DE LA JOIERIA D'AUTOR EL TRÉBOL DE 4,
AL CARRER DE L'ESTADELLA, 24

El territori que avui en dia ocupa el Bon Pastor va ser durant segles una terra de regadiu que, alimentada pel Rec Comtal, es va mantenir com a zona agrícola fins a principis del segle XX. A partir d'aquest moment, l'abundància d'aigua, del mateix Rec i del riu Besòs, el preu barat dels terrenys i la proximitat al nucli urbà de Santa Coloma van propiciar que s'hi instal·lessin les primeres fàbriques que transformarien la fisonomia del futur barri. La seva història urbana, però, va arrencar el 1929 amb la construcció de les Cases Barates, que es van edificar per acollir part dels barraquistes desallotjats de Montjuïc i els immigrants vinguts a Barcelona amb motiu de les obres de l'Exposició Universal del 29. Inicialment, el grup d'habitatges es va anomenar Milans del Bosch i va ser el més gran dels quatre polígons de Cases Barates de la ciutat; també un dels més marginals, perquè estava situat a la riba del riu Besòs i lluny del pont de Santa Coloma. De caràcter senzill i popular, la història del Bon Pastor és la crònica de les reivindicacions dels veïns i veïnes per desestigmatitzar el barri i dotar-lo de seguretat, equipaments públics i transports. L'Associació de Comerciants del Bon Pastor, creada el 2011, és una entitat que va néixer amb els objectius d'agrupar els comerciants, de crear una xarxa entre els diferents agents del barri i d'afavorir la cohesió social. Montserrat Bote és l'actual presidenta de l'associació i propietària de la joieria d'autor El Trébol de 4.

Vostè no és d'aquí, del Bon Pastor?
No, jo soc de Mataró. Vaig arribar al barri perquè em vaig enamorar de qui ara és el meu marit, que és de tota la vida del Bon Pastor, i vam venir a viure cap a finals dels anys noranta. Vam estar-hi uns 9 anys i després ens vam mudar. Però vam continuar fent-hi vida perquè els meus fills seguien anant a l'Escola Bon Pastor. D'altra banda, fa dos anys que vaig obrir un negoci aquí.

Carrer Estadella.

I per què va decidir obrir el seu negoci al Bon Pastor?
Bé, es van donar un cúmul de circumstàncies, però suposo que el motiu principal és que conec molt el barri i, malgrat haver-nos mudat, tenim la nostra vida aquí. Els meus fills fan vida aquí, el gran ja no perquè és a la universitat, però tots dos tenen els amics al barri. El Bon Pastor és per a mi un entorn conegut i familiar que, a més, m'agrada molt.

Què és el que més li agrada del barri?
Que és com un poble petit on ens coneixem tots. És cert que cada vegada ve més gent nova, ja que és un barri relativament econòmic a l'hora de llogar o de comprar pis, però en general ens coneixem tots. A mi em fa molt de goig anar pel carrer i saludar la gent. El Bon Pastor és molt familiar, cosa que a altres barris de la ciutat no passa. A més, és un barri fàcil que ha evolucionat cap a bé, tant en equipaments —tenim una biblioteca fantàstica i un centre cívic molt dinàmic—, com en transport —des que l'any 2010 es va inaugurar l'estació de metro—, i també en el pla urbanístic.

Amb l'enderrocament de part de les Cases Barates s'han construït edificis nous i carrers que estan molt bé i que cada cop estan més cuidats. Tot i això, el Bon Pastor encara és un barri amb moltes mancances i, en aquest sentit, l'associació de veïns ha batallat molt i continua fent una gran feina. Oblidat històricament per les autoritats, avui en dia és un barri que, a poc a poc, es va tenint en compte.

I quina és la situació del comerç local?
El comerç del Bon Pastor és un comerç que no està desenvolupat; de fet, han tancat moltes botigues que no poden competir amb els centres comercials, ni tampoc amb Sant Andreu, que el tenim molt a prop i és molt maco per passejar i anar-hi de compres. A més, el Bon Pastor té la imatge que té: que és un barri perillós. I això no és cert. Però la situació ha derivat en què actualment ens trobem davant d'un comerç envellit i de poca varietat. D'una banda, no hi ha joves que obrin negocis i els propietaris dels que ja hi ha acostumen a ser gent gran. I el motiu és el que comentava abans, la imatge del barri. És el peix que es mossega la cua. Si hi ha la creença que aquí no hi ha seguretat per a un negoci, la gent jove no obrirà nous establiments i mai aconseguirem crear un teixit important per fer que la gent compri a les botigues del barri. Tot va lligat. Pel que fa a la varietat, el gruix del comerç del Bon Pastor són els bars i els restaurants. Han desaparegut molts altres, com botigues de roba, sabateries, etc.

Tots els comerços del barri formen part de l'associació?
No, i ara! Més o menys diria que a l'associació hi ha la meitat dels comerços del Bon Pastor. Nosaltres som 62 establiments associats i, malgrat ser un barri no massa gran, geogràficament estem molt dispersos. Per exemple, al carrer Estadella som 9 comerços associats. Els altres estan repartits per tot el barri. Tenim fins i tot establiments al passatge Posoltega, que queda prop de la Maquinista.

I el mercat municipal?
El Mercat del Bon Pastor no forma part de l'associació, però la idea és que hi puguem col·laborar. La situació actual dels botiguers del mercat no és molt favorable, perquè els van treure del recinte per reformar-lo i ara està en obres, que no s'acabaran fins a finals de l'any vinent. Amb tot, el mercat ha anat caient i ha passat de ser un mercat ple de parades a tenir-ne només nou. Però, com deia, des de l'associació ens agradaria col·laborar amb el mercat i crear un teixit comercial ferm al barri.

Quins són els objectius de l'associació?
Els nostres objectius són, en primer lloc, representar i defensar els interessos del comerç i de tots els associats i associades, així com fomentar el comerç de proximitat mitjançant la promoció d'activitats de dinamització comercial, la cooperació entre comerciants, la sensibilització cap a l'associacionisme i qualsevol altra activitat que beneficiï el comerç i el barri en general. A la junta som només tres persones, i els recursos de l'associació són limitats, perquè per les característiques del nostre comerç la quota és baixa. Depenem molt també de les ajudes de l'Ajuntament. Si tenim en compte aquestes circumstàncies, el que intentem des de l'associació és fer barri i que els veïns en treguin partit, perquè, si la gent d'aquí està bé, nosaltres estarem bé. És el primer pas. I, si nosaltres estem bé, atraurem gent de fora. Cada mes fem una activitat: pallassos, festa de l'escuma, teatre de carrer per les rebaixes, tallers i la gimcana de Sant Jordi, que funciona molt bé. Són activitats per fomentar la cohesió i el sentiment del barri.

Vostè és la presidenta de l'associació des de fa quasi dos anys, més o menys el temps que fa que té aquí el comerç.
Sí, exacte. Jo vaig obrir al desembre la botiga i, a l'abril, ja era presidenta de l'associació. La qüestió és que la noia que hi havia va marxar i m'ho van proposar i, com que no sé dir que no, vaig acceptar. Recordo que el tècnic que tenim, el Carles, em va dir: "Montse, és fàcil". I em va enganyar, no és tan fàcil! Jo tinc dues feines, pels matins treballo a un despatx i per les tardes al taller. La feina al despatx em dona la seguretat i el taller de joieria em permet desenvolupar la meva passió. El fet de coordinar també l'associació és un plus de feina, però crec que s'ha de treballar pel conjunt, ja que, si el conjunt va bé, la feina també.

XIAO MEI
"Fa 3 anys que tenim el Basar Multipreu al barri. Hi venem tot tipus de productes: joguines, estris de neteja... Vam arribar al Bon Pastor fa 11 anys i aquí és on han nascut les meves filles. Els clients del barri ja són com la meva família".

JAVIER CLIMENT
"Fa 27 anys que tenim la Perruqueria Climent. Els nostres clients són assidus. Estem a l'associació de comerciants des que es va fundar i ens hi impliquem per moure el comerç del barri i estar connectats. Ara fa 3 anys que tenim llums de Nadal, no n'havíem tingut mai".

CLEIDY FRANCO
"Vaig arribar al barri fa 15 anys. En fa dos vaig decidir muntar el meu negoci de manicura. El balanç és molt positiu, conservo la clientela anterior. La gent m'ha acollit molt bé al barri. Em vaig fer de l'associació per implicar-m'hi".

M. CARMEN GONZÁLEZ
"Som propietaris del Bar Distinto, al Bon Pastor. Ens vam traslladar del negoci que teníem a Glòries i la rebuda ha estat molt bona. La clientela són, sobretot, famílies amb nens. Tots són molt macos, molt propers; hi ha un tracte d'estima".

VERÓNICA SAMA
"Fa 3 anys que vam decidir muntar l'administració de loteria As d'Or al Bon Pastor i la veritat és que estem encantats. La clientela és estupenda, molt bona gent. A l'associació de comerciants fan moltes activitats i han revifat l'interès comercial al barri".

ANTONIA LUCAS
"Fa 14 anys que tenim la Botiga d'Antònia, una herboristeria. Som l'única botiga especialitzada al barri. L'associació ens permet lluitar tots junts. La Montse és molt activa i gestiona moltes activitats. És molt bona presidenta".

ANDREU PONCE
"La Pastisseria Abad porta més de 50 anys oberta; abans era una lleteria i després va passar a pastisseria amb obrador. Tenim clients que venen de dilluns a dilluns, com la família. Els acabes agafant estima, són els meus avis i àvies".

ANNA PONS
"L'estanc el portava el meu pare fa uns 40 anys i, des del 2000, el gestiono jo. Recordo que sortia de l'escola i feia els deures al magatzem, a sobre d'una caixa de Ducados. Hi ha clients que els has vist créixer. La Montse hi posa moltes ganes i organitza moltes activitats per activar el comerç".

ROBERTO CANO MERINO

ENTRENADOR I MEMBRE DE LA JUNTA DIRECTORA DEL CLUB DE LLUITA BARÓ DE VIVER

El barri de Baró de Viver està situat al nord de Barcelona i limita amb els barris del Bon Pastor, Sant Andreu i la Trinitat Vella, i amb el riu Besòs, que fa de frontera natural amb el municipi de Santa Coloma de Gramenet. Es va crear a finals de la dècada del 1920 com a un dels quatre conjunts de Cases Barates aixecats a la ciutat per allotjar immigrants, sobretot obrers vinguts del sud d'Espanya i de l'interior de Catalunya, durant l'expansió industrial de Barcelona. Inicialment s'hi van edificar 334 habitatges unifamiliars de 43 m^2 i el 1958, amb la segona onada migratòria, s'hi van afegir una vintena de blocs, tot ampliant-ne la superfície construïda. El barri es va reformar durant els anys vuitanta i, a poc a poc, ha anat guanyant equipaments i comunicacions. El Club de Lluita Baró de Viver va ser fundat l'any 1962 i és l'única entitat del barri que mai s'ha dissolt. Amb la seva llarga trajectòria, avui dia és un referent en les modalitats de lluita i és reconegut a Barcelona, a Catalunya i a l'Estat, així com en l'àmbit internacional. A més, aquesta entitat esportiva sense ànim de lucre té un esperit social molt arrelat i ha participat activament en el desenvolupament comunitari del barri. Roberto Cano va començar a practicar l'esport quan tenia set anys i, des d'aquell moment, no ha abandonat mai el club. Ha estat 16 vegades campió d'Espanya i entrenador de suport de la selecció oficial de lluita, i ara és el principal instructor d'aquest club de lluita que s'ha convertit en un dels espais més importants de trobada col·lectiva del barri.

Quan va arribar la seva família a Baró de Viver?

La meva família va arribar a Barcelona cap als anys seixanta. Els meus pares, que eren de Granada i de Còrdova, van venir a la ciutat per buscar feina i es van instal·lar al barri, com molts altres immigrants del sud d'Espanya. Jo ja vaig néixer al barri, l'any 1969.

Club de Lluita Baró de Viver.

Ha viscut sempre aquí?
Sí, he crescut i he viscut sempre a Baró de Viver, menys una temporada quan em vaig casar que em vaig traslladar al Bon Pastor.

I com era el barri de la seva infància?
Quan jo era petit, el barri era com un poble on ens coneixíem tots. Jugàvem a les placetes, a la pilota o al frontó, i si feies alguna malifeta els teus pares se n'assabentaven de seguida sí o sí, perquè era un barri molt petit. Tenia molt mala fama pel tema de les Cases Barates i, a més, era un barri molt mal comunicat amb la resta de Barcelona. Nosaltres vivíem en un pis de mides semblants a les de les Cases Barates. Potser una mica més gran. Però la diferència era que les cases estaven molt juntes i tothom veia quan entraves i sorties, i als pisos hi havia més intimitat.

El Club de Lluita Baró de Viver es va crear l'any 1962 per iniciativa d'uns veïns del barri.
Sí, concretament per dos: el Ramon, que tenia una ferreteria al barri que encara funciona, i l'Antonio. Motivats pel xou del *pressing catch*, van co-

mençar a interessar-se per l'esport de lluita olímpica i van fer uns cursos a Madrid. Van ser ells qui van crear el club.

Vostè va començar a practicar lluita lliure quan tan sols tenia set anys. Per quin motiu va escollir aquest esport?
Bé, jo vaig entrar al club l'any 1977 per fer alguna cosa diferent del futbol i, a més, en aquella època el meu germà Francisco ja hi entrenava. Vaig participar per primera vegada en el campionat d'Espanya quan tenia quinze anys, el 1985, i vaig quedar campió. Aquesta experiència va ser la que em va enganxar a la lluita lliure olímpica que, històricament, és el segon esport olímpic, després de l'atletisme. Com tots els esports individuals, és molt sacrificat i s'ha de treballar dur per poder arribar a l'elit. Jo li he dedicat tota la meva vida.

I ha aconseguit uns resultats força importants: 16 vegades campió d'Espanya i més de 150 vegades campió internacional. Què ha suposat aquesta carrera a l'elit?
Ha suposat molt d'esforç i, sobretot, molta satisfacció personal. A mi l'esport no m'ha fet guanyar molts diners, ja que la lluita és un esport minoritari i no és professional, però m'ha proporcionat moltes experiències meravelloses. Per exemple, vaig poder dedicar-me exclusivament a les Olimpíades del 92, ja que els Jocs de Barcelona van suposar el boom de l'esport a Espanya i van potenciar com mai s'havia fet els esports minoritaris. Va ser una època molt bonica, durant la qual vaig viatjar molt i vaig conèixer moltíssimes persones. Però, a banda d'aquesta temporada, he hagut de compaginar la pràctica de la lluita amb altres feines.

A més, el seu treball com a entrenador del club és voluntari.
Exacte, treballem tots de franc, per pura devoció. Tant jo, que en soc l'entrenador principal, com els meus ajudants i la junta directiva. La nostra implicació és voluntària.

Quina és la funció social que ha desenvolupat el Club de Lluita Baró de Viver al barri?
El club és un dels pocs espais de relació i oci del barri. Per aquí hi han passat el 90% dels veïns. La funció social ha estat i és la de crear vincles socials al voltant de l'esport. Per això el club és una pinya, som com una família. La relació entre les diferents famílies enriqueix els vincles, és un ambient molt familiar. A més, com que ens trobem en un barri humil, quan al-

guns membres del club pateixen problemes econòmics s'intenta donar-los suport perquè no es desvinculin de l'esport. D'altra banda, la funció de l'entrenador va més enllà i es converteix en una persona de confiança i conciliadora, tant per a la família com per a l'escola.

Quins valors aporta la lluita esportiva?
Considero que un dels valors principals que es desenvolupa amb la lluita és el respecte, tant amb el contrincant, que encara que guanyi és obligatori donar-li la mà, com amb els àrbitres, ja que està totalment prohibit protestar contra qualsevol decisió. D'altra banda, com que és un esport individual, crec que t'ajuda a la vida real. En la lluita ets tu qui t'has de treure les castanyes del foc i, en aquest sentit, t'aporta grans valors a l'hora de preparar-te per a la vida.

Al club també hi ha noies?
Sí, i tant. Fins i tot hi hem tingut una subcampiona d'Espanya en la categoria cadet. Actualment tenim tres nenes de 8, 11 i 13 anys. A Catalunya costa que les noies facin esport de combat; en canvi, a altres llocs no passa. De fet hi ha més noies que nois que aconsegueixen millors resultats.

Després de més de 50 anys d'història, quina és la situació actual de l'entitat?
Actualment comptem amb una trentena d'alumnes, la meitat són menuts i l'altra meitat més grans. Més o menys sempre hem tingut el mateix nombre de socis. Pel que fa a la nostra seu, hem passat per diferents llocs i fem vida en aquest local des de l'any 1995. Ara estem a l'espera de la reforma per la qual hem lluitat molt i comptem amb el suport local, de l'Ajuntament de Barcelona, i també amb el del districte, on són conscients de la nostra trajectòria.

FRANCISCO CANO
"Soc president del club i germà del Robert. Vaig començar lluitant i, arran de la mort de Manuel Penin, el nostre mentor, m'hi vaig implicar més. Aquest és un barri complicat, moltes famílies tenen problemes per pagar i per això és necessària l'ajuda de les institucions i els patrocinadors".

DAVID APARICIO
"Jo n'he estat soci. Ara soc vocal i ajudo en el manteniment de les instal·lacions. A la porta del club hi ha un cartell que diu 'Ni baralles a l'escola ni baralles al carrer'. El primer són les persones i després l'esport. Aquí hi ha nois que van començar de ben petits. El Robert els coneix perfectament".

JOSÉ BERNARDO FUELLE
"Vaig veure una competició a la plaça, em va agradar, el Robert em va animar a provar i m'hi vaig enganxar. Porto un any d'entrenador i m'encanta poder ensenyar el que el Robert em va ensenyar. Crees un vincle amb els xavals. Has de saber entendre'ls".

SERGI MOLINA
"Vaig començar amb 4 anys. M'hi va apuntar el meu avi com a regal d'aniversari perquè ell també n'havia estat soci. Soc l'actual campió d'Espanya i de Catalunya i, recentment, he quedat segon en una competició a França. M'agrada molt sortir a competir. Aquest és el millor club de Catalunya".

ADRIÁN SALVADOR
"El Robert és molt bona persona, com si fos un familiar. Quan de petit em barallava fora em renyava. Del club m'agrada la familiaritat. Vaig començar als 5 anys i ara estic al CAR de Sant Cugat i dedico 4 hores diàries a la lluita. Quan guanyo una competició sento orgull perquè m'he superat".

SERGI MEJÍAS
"Vaig començar als 6 anys. És l'esport del barri. Vaig deixar-ho un temps, però vaig tornar perquè m'agrada el club. El Robert és com un segon pare, ens ha ajudat sempre. Ell m'ajuda en el que pot, i és que ho sap tot de mi. La lluita em permet descarregar i, a sobre, sortim fora quan competim".

MOHAMED WAIF
"Jo vivia a la Trinitat. Vaig començar a estudiar fa tres anys al Trinijove de Baró de Viver. Un amic m'hi va engrescar, ho vaig provar i em va agradar. El Robert em va animar a seguir entrenant. És molt aplicat, sempre treu el millor de tu i mai es dona per vençut. Això és com una família".

MIGUEL ÁNGEL SALVADOR
"Soc el pare d'un dels nois. Estic molt content, tinc molta confiança en l'equip. El deixo en bones mans, perquè el Robert, a més, és amic. El meu fill abans era més tímid i l'esport l'ha motivat, li ha donat més seguretat. Ara té molta més confiança en ell mateix dins i fora del club".

TERESA PEÑA MONREAL

PROPIETÀRIA DEL FORN TRINITAT, PLAÇA DE LA TRINITAT, 14

El primer forn de pa del barri

A principis del segle XX, la Trinitat era una zona rural amb gran riquesa d'aigua gràcies al pas del Rec Comtal, una de les obres hidràuliques més importants de Barcelona, que regava els horts i que va donar forma a molts dels indrets del barri. Les primeres urbanitzacions van tenir lloc cap a l'any 1920, quan va esdevenir zona d'estiueig per a barcelonins i andreuencs. Anys més tard, però, amb l'arribada dels primers immigrants que van comprar solars per construir-hi les seves cases, el barri va començar a consolidar-se com a tal i es va iniciar un teixit comercial i associatiu embrionari. En aquest context, l'any 1927 la família Jordà i Jordà inaugurava el Forn Trinitat a la plaça. Nou dècades més tard, el forn, a més de ser un dels comerços més arrelats al barri, s'ha convertit en tota una entitat. Teresa Peña va començar a treballar-hi als 14 anys i va acabar casant-se amb el Daniel, un dels fills dels propietaris. Ella, junt amb el seu marit, ha viscut en primera persona i ha format part de l'evolució d'aquest barri, que ha comptat des de sempre amb una forta personalitat. "Jo vaig néixer aquí, a la Trinitat, l'any 1945. Els meus pares eren d'Aragó i havien arribat a Barcelona dos anys abans per treballar, ja que el germà de la mare feia un temps que estava instal·lat a la ciutat. El meu tiet i la seva dona tenien una caseta d'estiueig a la Trinitat i l'hi van llogar als meus pares. En aquella època tot eren vinyes i només hi havia unes poques cases baixetes i molts descampats. El meu marit, el Daniel, també va néixer aquí, l'any 1937, en plena guerra. Anys abans, els seus pares havien vingut a la Trinitat durant la Festa Major i, com que van veure que hi havia lloc per a un forn, van decidir muntar-lo. Així doncs, el 1925 van comprar un solar i dos anys després van inaugurar, a la plaça, el primer forn del barri", recorda la Teresa. Com havien pronosticat els fundadors, de seguida el forn va funcionar molt bé. L'esclat de la guerra i, després, la postguerra immediata va suposar un impàs, però que, a

poc a poc, es va anar superant. “Vaig entrar a treballar al forn quan tenia 14 anys, al final de la dècada dels cinquanta. Jo no volia seguir estudiant perquè a mi m’agradaven més les feines manuals i vaig demanar als meus pares que em busquessin una feina. En aquell moment, el Daniel marxava al servei militar i la seva família buscava una noia per atendre la botiga. Així que un dia va venir a casa el seu germà gran i va proposar als meus pares una feina per a mi. Recordo que em feia molta vergonya i li deia a la meva mare: ‘¡Ay, qué vergüenza!’ (perquè a casa meva sempre hem parlat castellà), i ella em deia: ‘Al menos pruébalo’. I mira, ho vaig provar i encara hi soc”, explica la Teresa rient. I afegeix: “Quan el Daniel va tornar del servei militar, va passar que va haver-hi *feeling* de seguida entre tots dos i ens vam enamorar. Ens vam casar quan jo tenia 20 anys. En aquell moment, la mare del Daniel havia mort i el meu marit estava ja al capdavant del forn. Així que jo ja em vaig posar de ple a treballar-hi. Sempre he treballat a la botiga fins que em vaig jubilar”.

Els anys seixanta van ser per a la Trinitat uns anys de fort creixement, fins al punt que la política d’expansió de noves infraestructures viàries va dividir la Trinitat en dos barris. La urbanització de la prolongació de l’avinguda Meridiana va separar el nucli antic de la Trinitat dels nous polígons d’habitatges que es van construir a la part alta del barri. Aquesta zona nova es va batejar amb el nom de la Trinitat Nova, i el nucli originari va passar a ser conegut com la Trinitat Vella. “A partir de la dècada dels seixanta, el barri de la Trinitat va començar a créixer amb l’onada d’immigració que va rebre Barcelona d’altres zones de l’estat espanyol. Fruit d’aquells anys de bonança, vam arribar a obrir tres despatxos de pa i a tenir una vintena de treballadors. Com a negoci quasi centenari, hem viscut moltes èpoques diferents: el forn ha superat una guerra civil, diverses crisis econòmiques i l’entrada massiva de grans superfícies comercials. I, davant el pas del temps, nosaltres sempre hem apostat per mantenir la qualitat, tant en la farina, que és la nostra matèria primera, com en l’elaboració”, afirma la Teresa. El 2008 el Forn Trinitat va rebre el premi de millor botiga de Barcelona i està considerat avui en dia un dels forns de més qualitat de tota la ciutat.

Un forn familiar i de família

La Teresa i el Daniel van tenir quatre fills i tots quatre són forners. “La majoria dels meus fills han estudiat altres carreres, però, per circumstancies de la vida, tots quatre són actualment forners, i molt bons. Tres treballen

Forn Trinitat.

al forn i el quart té el seu propi establiment a Sant Andreu, a la plaça de Garrigó. El negoci amb els nostres fills ha evolucionat moltíssim, però sempre ha mantingut la qualitat, ja que nosaltres hem sigut molt estrictes amb l'elaboració del pa i molt insistents a l'hora d'ensenyar-los l'ofici. En aquest sentit, som un negoci de família. Jo he treballat moltíssim, de dilluns a dissabte a la botiga, criant quatre fills i fent-me càrrec dels pares quan es van fer grans. A casa, a la família, érem deu persones, i és el que ens ha fet feliços. Ara el Daniel i jo tenim dotze nets. D'altra banda, el barri de la Trinitat Vella és un barri petit on ens coneixem tots i, des del forn, sempre hem tingut un tracte molt familiar amb els nostres clients i veïns", explica la Teresa.

El Daniel i la Teresa, els gegantons de Trinitat Vella

La implicació del Forn Trinitat en el barri és reconeguda per tots els veïns i veïnes, fins al punt que els gegants de la Trinitat Vella representen els dos propietaris. “Nosaltres estem implicadíssims amb el barri, sobretot amb la parròquia, on sempre hem donat un cop de mà. Els meus sogres també ho van estar. Encara em trobo gent que em para pel carrer i em diu: ‘Ay, Tere, ¡cuánto me acuerdo de tu suegra, la señora Doloretas, que nos sacó el hambre!’. Perquè, des de la fundació, el forn ha ajudat els veïns en tot el que s’ha pogut. Hem col·laborat amb tot, amb les festes, per descomptat, i hem estat a tot arreu: a l’associació de veïns, a la coral i, fins i tot, al centre andalús El Perro de Paterna que, malgrat no ser andalusos, nosaltres n’hem format part”, explica la Teresa, que recorda emocionada: “Tant el meu marit com jo estimem moltíssim el nostre barri i sabem, amb gran satisfacció, que el barri també ens estima. El 2011 ens van donar una sorpresa que no oblidarem mai. El dia de Festa Major, el nostre fill Josep, que està molt involucrat en el tema de les festes, ens va dir que ens havíem d’arreglar, que vindrien els capgrossos per nosaltres. No teníem ni idea del que ens esperava. Quan vam sortir a la plaça ens vam trobar amb els dos gegants tapats i, quan els van descobrir, vam veure que érem nosaltres. Ens vam emocionar molt. Els van batejar com el Daniel i la Teresa. Ell va vestit de forner, i ella porta un pastís al cap. Tenim molta sort perquè el barri ens cuida molt bé i la nostra vida ha sigut i és molt feliç aquí. Sense cap dubte, per a mi la Trinitat és el millor barri del món i no el canvio per res”.

JORDI JORDÀ
"Soc fill del Daniel. Des que tinc memòria he estat al forn. Del joc vam passar a la feina, ja que els pares ens van transmetre l'amor per l'ofici. Les preses no van amb el món del pa, així que cal dedicació".

ROSALÍA CLAVERÍA
"Tinc un negoci de roba de senyora i complements. Fa 20 anys que tinc la botiga al barri; la mare també en tenia una. Conec els propietaris del forn de tota la vida. El pare del Josep jugava amb el meu pare. Tots els comerciants fem una mica de psicòlegs, i això és maco també".

MANOLI MARTÍNEZ
"Fa 39 anys que tenim l'administració de loteria a la Trinitat. Hem donat alguns premis importants, com el 1r premi de la loteria del dijous, i d'altres més petits. Visc al costat del forn i els conec de sempre. Estic a l'associació de comerciants i tenim molt bon ambient".

DOLORES BACHERO
"Tenim la tintoreria de la plaça de la Trinitat des de l'any 1972. El pa del forn és el millor de Barcelona, és boníssim; serà la tradició... Els meus fills, que viuen fora, quan venen se l'emporten o em demanen que els hi porti. No han perdut el secret i són molt bona gent".

MERCEDES GARCÍA
"Els meus avis van venir aquí quan es van casar. El 1947 els meus pares van obrir una botiga d'espardenyes i una barberia, que va acabar sent la sabateria on, a més, vivim. Els nostres avis es coneixien i llavors s'intercanviaven els productes: gallines per farina... Ara som com una família".

ANA Mª MARTÍNEZ
"Treballo al Forn Trinitat i, a més, en soc clienta des de fa anys. Els meus pares ja compraven el pa aquí, ja que per a mi i per a molts aquesta és la millor fleca de Barcelona, sense cap mena de dubte".

JOSEP JORDÀ
"Soc propietari del Forn Trinitat. M'emociona quan la gent em parla de la seva infància i, entre els records, tenen present el nostre forn. Records dels avis o dels pares... T'expliquen com era la botiga, l'olor del pa... Com deia Vázquez Montalbán, 'la pàtria de cadascú és la infància'".

EVA MARIA SASOT
"No soc veïna del barri, però quan el meu company treballava a la Trinitat compràvem el pa cada dia en aquest forn. M'encantava el pa alemany i els productes que elaboren amb tanta estima. Els felicito per la feina feta".

YOLANDA BURGUEÑO RUIZ
DIRECTORA TÈCNICA DE LA FUNDACIÓ TRINIJOVE

En el context sociopolític de finals dels anys seixanta del segle XX, es van originar a la Trinitat Vella diversos moviments de reivindicació veïnal per denunciar les estructures que generaven marginació i per millorar la qualitat de vida del barri. Les associacions de caràcter social i reivindicatiu van ser les més visibles, però en aquesta època també es van anar creant altres associacions esportives, culturals o comunitàries que van generar un teixit associatiu molt dinàmic que s'ha mantingut fins a l'actualitat. La Fundació Trinijove té el seu origen en un grup de persones particulars que, l'any 1985, es van constituir com l'associació Joves Contra l'Atur de Trinitat Vella per donar resposta a les necessitats del barri relacionades amb la inserció al món laboral. Cinc anys després, el 1990, ja es van organitzar com a fundació. Avui en dia, els seus objectius són diversos, des de la inserció econòmica i laboral de les persones més fràgils o en risc d'exclusió social fins al foment del desenvolupament territorial del barri de la Trinitat i la Zona Nord de Barcelona. Yolanda Burgueño va néixer a Santa Coloma de Gramenet l'any 1977 i, una vegada acabada la universitat, va començar a treballar a la Fundació Trinijove. N'és la directora des de l'any 2009 i, conscient que la fundació és avui en dia un referent internacional, afirma que la clau de la seva trajectòria és la seva manera d'actuar, que busca donar respostes al que passa a la societat.

Com va començar la seva tasca a la Fundació Trinijove?
Jo vaig fer la carrera de Treball Social i, així que vaig acabar d'estudiar, vaig començar a treballar aquí, amb un projecte petit de quatre hores al dia. El mes de febrer del 2018 farà 19 anys. Al llarg d'aquest temps, he passat per molts projectes; he treballat com a inseridora laboral, com a treballadora social, educadora, etc. Ara fa 9 anys que en soc la directora tècnica.

La Fundació Trinijove té els seus orígens en la iniciativa d'un grup de veïns i veïnes del barri.
Sí, el 1985 un grup de joves de la Trinitat Vella, que ja havien començat a mobilitzar-se al voltant de la parròquia de la Santíssima Trinitat i la JOC (Joventut Obrera Cristiana) i que coneixien la situació del barri en primera persona, van constituir una associació per lluitar contra la desocupació. La van anomenar Joves Contra l'Atur de Trinitat Vella. En aquella època, la taxa d'atur al barri triplicava els percentatges de la resta de la ciutat de Barcelona. Cinc anys després, l'any 1990, van poder crear la Fundació Trinijove.

Per què hi havia el triple d'atur aquí, a la Trinitat Vella?
Amb la crisi dels vuitanta, una gran part de la població, tant jove com adulta, es va quedar sense feina, i els barris perifèrics de la ciutat ho van patir molt més. La Trinitat Vella és un dels barris que més allunyat queda del centre de Barcelona i, en aquest sentit, la crisi va passar una gran factura.

I què es feia des de la fundació per tal de pal·liar aquesta situació?
La fundació, des dels inicis, va engegar diferents accions associatives i formatives, i diversos projectes socials. Es van agafar com a referència projectes europeus per veure què s'havia fet a altres països i així buscar respostes a la situació particular que vivia el barri. Trinijove es va nodrir molt de les idees i projectes que s'havien desenvolupat a França, sobretot en el tema de l'economia solidària, i es va convertir en una de les primeres fundacions d'inserció solidària i en un referent en aquest camp.

Quina ha estat la seva evolució?
Des del meu punt de vista, la Fundació Trinijove ha evolucionat molt positivament al llarg d'aquestes dècades. Amb una actuació que sempre busca donar respostes al que passa a la societat, durant aquest temps s'ha treballat activament en el disseny i la implementació de mesures i programes innovadors amb la finalitat de superar les situacions d'exclusió social. Actualment, hi treballem al voltant d'uns 100-130 professionals de diferents perfils, com economistes, advocats, psicòlegs, mestres, treballadors socials, educadors, etc. I també comptem amb un gran nombre de voluntaris.

I la del barri?
El barri de la Trinitat Vella ha experimentat molts canvis. Avui té moltes associacions i és un barri molt heterogeni, amb una gran diversitat cultural.

Fundació Trinijove.

Amb tot, és un barri molt peculiar i dinàmic. A més, com és petit, tothom es coneix. Una altra característica és que té dues zones molt diferenciades. La presó ha dividit el barri en dos, per això nosaltres tenim dues seus, una a cada zona. L'oficina central és al Turó de la Trinitat i el centre de formació on està ubicat el Centre Obert Neus Puig està situat on abans hi havia l'escola d'adults.

Compten amb un gran nombre de projectes. Podria destacar-ne alguns?

Sí, en tenim un munt i els treballem a partir de diferents línies: formació, treball, inserció, autoocupació, vessant social, i infància i família. I, com deia abans, sempre com a resposta del que passa al nostre entorn. Pel que fa a la formació, tenim molts tipus de projectes, tant reglats com no reglats, com ara el programa de formació i inserció per a joves que no han acabat l'ESO, que es divideix en l'aprenentatge d'uns coneixements generals i en una formació professional, on aprenen els coneixements teòrics i pràctics de l'especialitat d'auxiliar de fabricació mecànica, d'ajust i soldadura. En el tema social, tenim un projecte molt positiu, que és l'escola de futbol inclusiu, en la qual hi ha més de 120 joves, nois i noies, que juguen al futbol. Aquí l'esport és l'eina de mediació social i hi col·laboren diferents col·legis que cedeixen els espais per a aquestes activitats. Tenim també un punt d'informació juve-

nil. I un altre projecte molt potent és el d'inserció laboral per a persones amb discapacitats. D'altra banda, tenim la part d'emprenedoria per a col·lectius en risc d'exclusió que sempre han fet la mateixa feina i ara estan a l'atur. Des de la fundació els proporcionem els coneixements per poder muntar el seu negoci o aprendre una altra feina. També està la Ràdio Trinijove (91.5 FM), sense publicitat, que funciona com una eina comunitària de territori i que es fa amb un grup de voluntaris dirigits per un equip de professionals... Aquests són només uns quants dels projectes que tenim.

I com es va crear la línia d'infància i família en una fundació dedicada als joves?
Aquesta línia de treball va sorgir de la necessitat real que va aparèixer al barri amb la crisi del 2008. Vam observar que a la Trinitat Vella hi havia nens que estaven en una situació d'inestabilitat molt greu, ja que fins i tot es quedaven adormits a classe perquè no menjaven i no tenien forces. Així que vam engegar aquests projectes. Actualment atenem uns quaranta infants, i fem un treball conjunt amb els infants i les famílies. Ha estat una feina molt treballada i et dic que no era una de les prioritats de l'inici, però, com que hi havia aquest problema al carrer, vam dur a terme aquest compromís. Treballem molt en xarxa en contacte amb tots els tutors i agents implicats.

I els projectes de gestió de residus?
En aquest tema, Trinijove és molt potent. Gestionem la recollida selectiva de residus a diferents empreses, amb un servei de qualitat, el qual ens avala. Des de Trinijove gestionem els residus d'AENA a l'aeroport de Barcelona, amb un projecte de reinserció. També treballem amb els hotels de la zona del Fòrum i amb el Barça, entre altres organitzacions. A més, totes aquestes empreses col·laboren en els nostres projectes socials.

Actualment vostè treballa des del centre que la fundació té a Baró de Viver. Quin va ser el motiu de portar Trinijove també a aquest barri?
Fa anys l'Associació de Veïns de Baró de Viver ens va demanar que féssim un estudi territorial sobre les necessitats comunitàries del barri i, amb el suport de l'Ajuntament i de la Generalitat, el 2002 vam iniciar el Pla Comunitari de Baró de Viver i un projecte de comissions. Primer vam treballar a la seu de l'associació de veïns i després des del centre cívic i, ja el 2010, vam poder inaugurar el nou local. Jo em vaig traslladar al centre de Baró de Viver l'any 2017. Aquesta, per a mi, és la clau de l'èxit de la fundació, una fundació que està a peu de carrer i que atén les demandes concretes del territori sense perdre els nostres orígens.

JOSÉ LUIS PRAT
"Vaig aterrar a la Fundació Trinijove amb 17 anys com a recepcionista. En aquests 16 anys d'experiència a l'entitat he format part d'un gran equip de companys. Destacaria el paper de la fundació a l'hora de donar resposta a les necessitats reals".

MARI SOL TAMUDO
"Soc veïna de la Trinitat i treballadora de Trinijove des de fa 20 anys. Durant aquest temps he vist com, gràcies a aquesta entitat amb serveis i recursos gratuïts, s'ha ajudat moltes persones afectades per l'atur o l'exclusió social. És un punt de referència important al meu barri".

RAQUEL BURGUEÑO
"Soc treballadora de Trinijove des de fa 13 anys. Sempre he treballat amb persones vulnerables que busquen feina. El que més m'agrada de l'entitat és l'oportunitat que m'ha ofert de créixer professionalment i la metodologia de treball que utilitzem".

MARC FERNÁNDEZ
"Soc coordinador del Centre Obert Neus Puig, de la Fundació Trinijove. Fa més de 4 anys que intervinc en temes d'infància i famílies en risc d'exclusió. El que més m'agrada és acompanyar els infants en els seus processos per construir-se un projecte de futur".

FRANCISCO BERGILLOS
"Soc coordinador del projecte Mediació Futbol de Trinijove, i fa 3 anys que treballo per fer créixer aquest projecte esportiu i social. De tenir 30 joves, hem passat a tenir-ne 120, fins i tot amb un equip femení, un dels somnis de la fundació. El repte és crear una Escola de Futbol Social".

ANA MONTORO
"Soc antropòloga, comunicadora social i responsable de Ràdio Trinijove, una ràdio social i de nova creació amb 30 anys d'història al barri de la Trinitat Vella. Estic orgullosa de formar part de Trinijove i de treballar per la promoció i la visibilitat de la ràdio com una eina de transformació social".

DAVID CAMPILLO
"Vaig començar a Trinijove com a mediador comunitari. Dotze anys després, treballo com a coordinador del Servei d'Autoocupació. Valoro molt positivament la confiança que es diposita en mi i poder desenvolupar les meves habilitats personals i acadèmiques. Trinijove fa planter i el promou".

MONTSERRAT HERRERA
"Soc fundadora i membre del Patronat. Vaig néixer a la Trinitat i, amb 16 anys, juntament amb altres companys del barri inquiets per la situació de crisi que patíem els joves als anys vuitanta i sense una perspectiva clara de futur, vam decidir donar vida a Trinijove".

Agraïments

A Enric Calpena i a Lluís Permanyer per aportar rigor
històric i col·laborar en el desenvolupament
d'aquest projecte.

A totes les persones i associacions esmentades
al llarg d'aquest llibre.

Núria Abella, Dolors Alberich, Nuria Alonso, Charo Alonso, Natàlia Álvarez, David Aparicio, Josep Arbonés, Silvia Ascaso, Beatriz Avis, Dolores Bachero, Xavier Basiana, Francisco Bergillos, Montserrat Bernal, Mª Luz Blázquez, Amèlia Boix, Montserrat Bote, Raquel Burgueño, Yolanda Burgueño, David Campillo, Agustí Camps, Francisco Cano, Roberto Cano, Francisco Caparrós, Josep Capdevila, Glòria Casaus, Bernat Castells,Joan Chamorro, Rosalia Clavería, Andrea Climent, Javier Climent, Paula Conceicao, Arnau Cristóbal, Manuel Díaz, Rubén Domínguez, Concepción Dos-Anjos, Jordi Escayola, Marc Fernández, Isabel Fernández, Víctor Fernández, Lluís Filella, Josep Flavià, Carlos Fortea, Cleidy Franco, José Bernardo Fuella, Mercedes García, Nuria García, Cristina Garde, Daniel Gasparín, Montse Gil, Javier González, M. Carmen González, Juan Antonio Guerrero, Josep M. Guinart, Mª Isabel Gumbau, Montserrat Herrera, Mª Luisa Jiménez, Joaquim Jòdar, Jordi Jordà, Josep Jordà, Sandra Llorente, Antonia Lucas, Jesús Manzano, Andreu Marfull, Carmen Martínez, Meritxell Martínez, Ana Mª Martínez, Manoli Martínez, Sergi Mejías, Nuria Mena, Sergi Molina, Julio Montero, Georgina Montesinos, Ana Montoro, Anna Nogué, Xavier Ortuño, Roger Pardell, Teresa Peña, Jordi Petit, Leandre Pedro Pijoan, Lourdes Pinyol, Andreu Ponce, Ana Pons, José Luis Prat, Carles Reig, Jordi Reig, Carlos Rodríguez, David Royo, Francisco Ruiz, Eustaquio Ruiz, Ana Priscila Saenz, Adrián Salvador, Miguel Ángel Salvador, Verónica Sama, Maite Sanmiguel, Aurora Sardaña, Eva Maria Sasot, Jaume Seda, Sergio Segarra, Jaime Seró, Francisco Serrano, Mari Sol Tamudo, Vicenç Teixidó, Imma Uclés, Cristina Vázquez, Silvia Veiga, Antonio Vila, Pau Vinyes, Mohamed Waif, Xiao Mei

Memòries del districte Sant Andreu

Edita:
Aigües de Barcelona

Col·laboradors:
Enric Calpena, assessor
Lluís Permanyer, assessor
Jaume Grau, historiador
Elsa Hermida, periodista
Esther Pedrós, periodista

Disseny i realització
&Comunicas
Entença, 157, 1r
08029 Barcelona
www.comunicas.es

Fotografia:
La Masia Studio
Ajuntament de Barcelona -
Arxiu Històric de Sant Andreu

Impressió:
Gràfiques Bassó

Dipòsit legal:
B 26737-2017

Queda prohibida la reproducció total o parcial sense autorització prèvia i per escrit de l'editor.
El contingut d'aquest llibre no reflecteix necessàriament l'opinió de l'editor.

www.memoriesdeldistricte.com